ISSN 1300-4670

Erciyes

Aylık Fikir Sanat Dergisi

YIL: 49 | SAYI: 562 | EKİM, 2024

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi
(Ulusal Hakemli Dergi)
ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Âlim GERÇEL
Genel Yayın Müdürü
Ömer BÜYÜKBAŞ
Genel Yayın Danışmanı
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ
Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet BİLGEHAN
Halkla İlişkiler
Mehmet ÇAYIRDAĞ
Yaşar ELDEN
Düzenleyiciler
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ
Doç. Dr. Ahmet KAYASANDIK,
Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN.

HAKEM HEYETİ
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniv.)
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniv.
Prof. Dr. Kemal GÖDE (Süleyman Demirel Üniv. Emekli)
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniv., TDK Bşk.)
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Üniv. Emekli)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi, Emekli)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi, Emekli)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)
(Not: Ünvan ve Soyadlarına göre alfabe sırasıyla)

Yazışma Adresi
Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 532 725 37 13 -0 352 231 73 03

İdare Yeri
Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com.tr
E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com
alimgercel@gmail.com

YIL: 49 ✶ SAYI: 586 ✶ KASIM, 2026

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Bir Eğitim Çınarının İzinde:
Eğitimci, Yönetici Ve Eğitim Bürokratı Ömer Balıbey
(Ağabeylikten Öğretmenliğe, Yöneticilikten Eğitim Bürokratlığına Adanmış Bir Hayata)
(1)
Mehmet BİLGEHAN.....1

Antik Çağdan Günümüze
Tıp Kültürünün Evrimi
Dr. Yunus YILDIZKAN.....17

Pirler Aşkına Vur (Şiir)
Coşkun BOLAT.....25

Ata'yı Yâd Ettiğimiz Günde (Şiir)
Bedrettin KELEŞTEMUR.....25

Yıkımın İçinde Hayata Tutunan İnsanlar
(Bayırbucak Yeniden Nasıl Ayağa Kalkar?)
II. BÖLÜM
İsmet BOZOĞLAN.....26

Dizgi ve Tasarım
Mehmet BİLGEHAN
Hakan TOPUZOĞLU
www.erciyesdergisi.com.tr
İnternet Sayfasında Yayınlanmaktadır.
İndirme ücretsizdir, satılmaz!
Yazılarınızı
E-posta: mebilgehan@gmail.com

BİR EĞİTİM ÇINARININ İZİNDE: EĞİTİMCİ, YÖNETİCİ VE EĞİTİM BÜROKRATI ÖMER BALIBEY (Ağabeylikten Öğretmenliğe, Yöneticilikten Eğitim Bürokratlığına Adanmış Bir Hayata) (1)

Mehmet BİLGEHAN

Özet

Bu çalışma, eğitimci, yönetici ve eğitim bürokratı Ömer Balıbey'in hayatını yalnızca görevleri ve meslek basamakları üzerinden sıralayan klasik bir biyografi anlayışının ötesine geçerek; onun şahsiyetini meydana getiren kültürel, psikolojik ve pedagojik unsurları biyografik-deneme üslubuyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Öğretmenlikten okul yöneticiliğine, il millî eğitim müdürlüklerinden Millî Eğitim Bakanlığının merkez bürokrasisine uzanan meslek hayatı, Balıbey'in değişen makamlarından çok, bu makamların gerisinde süreklilik gösteren "ağabey", eğitimci ve yol gösterici kimliği üzerinden ele alınmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, 1951 yılında Elazığ'da başlayan çocukluk hayatı ile Harput-Elazığ kültürünün söz, sohbet, hoca-talebe ilişkisi, vakar, himaye, sorumluluk ve insan yetiştirme geleneği arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Doğduğu çevrenin insan karakterini tek başına belirlemeyeceği kabul edilmekle birlikte, çocuklukta edinilen kültürel kodların ileriki yaşlarda davranış, iletişim ve liderlik biçimlerinde yeniden ortaya çıkabileceği düşüncesinden hareket edilmektedir. Balıbey'in insanlarla kurduğu sıcak fakat ölçülü ilişki, isimlerin sonuna eklediği "-ciğim" hitabıyla oluşturduğu gönül yakınlığı, dinlemeye dayalı iletişimi ve otoriteyi mesafeden ziyade güven üzerinden kurması bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Metinde ayrıca "Ömer", "Balı" ve "bey" unsurlarının kültürel çağrışımları üzerinden isim ile şahsiyet arasında edebî ve sembolik bir ilişki kurulmakta; özellikle "bey" kavramı Harput'un tarihî beylik hafızası bağlamında sorumluluk, vakar, himaye ve rehberlik değerleriyle ilişkilendirilmektedir. Yakup Şevki Paşa İlkokulunda başlayan eğitim hayatı ve ablası Şenel Ercan'ın onun eğitim imkânını fark ederek parasız yatılı sınavlarına yönlendirmesi ise Balıbey'in Elazığ'dan Adana'ya açılan eğitim yolculuğunun ilk önemli dönüm noktası olarak ele alınmaktadır. Böylece Ömer Balıbey'in hayatı; doğduğu toprağın kültürel mirası, aile desteği, ağabeylik tavrı, öğretmenlik ideali ve daha sonraki eğitim yöneticiliğinin birbirini tamamladığı bütünlüklü bir şahsiyet ve hizmet yolculuğu olarak yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ömer Balıbey, eğitimci, eğitim yöneticisi, eğitim bürokratı, ağabeylik, Harput-Elazığ kültürü, şahsiyet oluşumu, pedagojik liderlik, empatik iletişim, Türk beylik kültürü.*

Giriş

İnsanları bazen makamlarıyla tanırız. İl müdürü deriz, genel müdür deriz, vali deriz, öğretmen deriz… Yıllar geçer, makamlar değişir, kapıların üzerindeki unvanlar sökülür, odalar başkalarına kalır. Fakat bazı insanlar vardır ki onları hatırladığımızda aklımıza önce makamları gelmez. Bir duruş gelir. Bir ses tonu, bir davranış biçimi, insanlara yaklaşımı, herhangi bir mesele karşısında aldığı tavır gelir. Çünkü makam insanı görünür kılabilir ama şahsiyetini meydana getiremez. Şahsiyet, insanın makamdan önce yanında getirdiği ve makamdan ayrılırken de yanında götürdüğü şeydir.

Türk insanı, Ömer Balıbey'i biraz böyle tanıdı. Elbette onun uzun meslek hayatına baktığımızda, Türk Millî Eğitim Teşkilatı'nın hemen her kademesinde görev almış; öğretmenlikten yöneticiliğe, taşra teşkilatından merkez bürokrasisine uzanan güçlü bir tecrübenin temsilcisi karşımıza çıkar.

Öğretmenlik, okul müdürlüğü, Hatay İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Yozgat İl Millî Eğitim Müdürlüğü, yaklaşık on yıl süren İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve nihayet Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü…

Yönetim kurulu üyesi olduğu, Millî Eğitim Vakf'ının bugün yayımladığı özgeçmişi de bu çiz-

giyi açık biçimde ortaya koyuyor. Adana ve Hatay'daki öğretmenlik ve yöneticilik yıllarından başlayıp 1989'da Hatay İl Millî Eğitim Müdürlüğüne, oradan Yozgat'a, 5 Ağustos 1996'da İstanbul'a ve 2006'da Bakanlığın merkez teşkilatına uzanan yaklaşık kırk yıllık bir eğitim hayatı…

Fakat Ömer Balıbey'in hayat hikâyesini yalnızca üstlendiği görevlerin kronolojisi üzerinden okumak, onun şahsiyetini ve bıraktığı etkiyi anlamak bakımından eksik kalır.

Çünkü bu hikâyenin makamların ve unvanların gerisinde kalan daha derin bir tarafı vardır. Ömer Balıbey, hayatının bir döneminde "ağabey", başka bir döneminde "öğretmen", daha sonra "yönetici" ya da "bürokrat" diye birbirinden ayrılan kimlikler içinde görünmez. Onun şahsiyetinde bu sıfatlar birbirini takip eden merhalelerden çok, aynı karakterin farklı şartlarda aldığı biçimler gibidir. Hangi makamda bulunursa bulunsun, hangi sorumluluğu üstlenirse üstlensin, çevresindekiler için değişmeyen esas kimliği çoğu zaman "ağabey" olmuştur. Öğretmenliğinin sıcaklığında, yöneticiliğinin vakarında, bürokratlığının mesafesinde dahi bu ağabeylik hâli hissedilir; insanlara yalnızca görev ve unvan üzerinden değil, gönül bağı kurarak yaklaşan tavrı onun hayat çizgisinin en belirgin taraflarından biri olarak öne çıkar.

Doğduğu Toprağın Sesi: Elazığ'dan Ömer Balıbey'in Şahsiyetine

İnsan hayata yalnızca bir aile içinde değil, bir şehrin içinde de doğar. İlk kelimelerini evinde öğrenir ama o kelimelerin sesini sokağından alır; insanlara nasıl yaklaşacağını ailesinden görürken, büyüğe gösterilen hürmeti, küçüğe uzatılan eli, misafire açılan kapıyı, sevincin ve hüznün nasıl paylaşıldığını içinde büyüdüğü çevreden öğrenir. Çocukluk yıllarında farkına bile varmadan zihnine ve ruhuna yerleşen bu küçük ayrıntılar, yıllar sonra insanın konuşmasında, davranışında, olaylara bakışında ve hatta susuşunda kendisini belli eder. Bu yüzden bir insanın şahsiyetini anlamaya çalışırken, doğduğu toprağı yalnızca nüfus kayıtlarındaki bir şehir adı olarak görmek eksik kalır. Bazen insanın karakterinin ilk cümlelerini, daha kendisi onları okuyabilecek yaşa gelmeden, doğduğu şehir yazmaya başlamıştır.

Ömer Balıbey'in hayatına da biraz buradan bakmak gerekir.

1951 yılında Elazığ'da dünyaya gelen ve ilk öğrenimini bu şehirde yapan Balıbey'in çocukluğu,

Harput'un asırlardan süzülerek Elazığ'a taşıdığı güçlü kültürün henüz gündelik hayatın içerisinde çok daha canlı biçimde hissedildiği yıllara rastlar. Bu, yalnızca türküleriyle, musikisiyle veya kendine mahsus söyleyişiyle yaşayan bir kültür değildir. Mektebiyle, medresesiyle, sohbet meclisleriyle, büyüğün küçüğe yol gösterdiği gelenekleriyle; söze, bilgiye, öğretmene ve kültüre verdiği değerle insanı kuşatan bir şehir terbiyesidir.

Harput-Elazığ'ın tarihinde insan yetiştirmek, yalnızca okulun işi olarak görülmemiş gibidir. Ev öğretir, mahalle öğretir, sohbet öğretir, musikî öğretir; kimi zaman bir büyüğün söylediği birkaç cümle, genç bir insanın zihninde uzun yıllar yaşayacak bir ölçüye dönüşür. Şehrin kültür hafızasında "hoca" yalnızca ders veren kişi değildir; tecrübesini kendisinden sonrakine aktaran insandır. "Ağabey" de yalnızca yaşça büyük olan değildir; gerektiğinde koruyan, gerektiğinde uyaran, fakat her durumda küçüğünü incitmeden yol göstermeye çalışan kişidir.

Belki Ömer Balıbey'de daha sonraki yıllarda belirginleşen öğretmenlik ile ağabeyliğin birbirinden ayrılmayan hâlini anlamanın ilk anahtarlarından biri burada aranmalıdır.

Elbette bir insanın bütün karakterini doğduğu şehre bağlamak mümkün değildir. İnsanı ailesi, eğitimi, arkadaşları, okuduğu kitaplar, yaşadığı hadiseler ve hayat boyunca karşılaştığı insanlar birlikte şekillendirir. Fakat çocukluğun geçtiği kültürel çevre, bütün bunların üzerine yerleşeceği ilk zemini hazırlar. İnsanın daha sonra hayat boyunca edineceği tecrübeler o zeminin üzerinde yükselir.

Ömer Balıbey'in sözündeki sıcaklık, insanlarla kısa sürede kurabildiği gönül bağı, karşısındakini önce dinleyip sonra yönlendiren tavrı, basit bir sohbeti fark ettirmeden daha derin bir düşünceye taşıyabilmesi ve bulunduğu topluluk içerisinde yüksek sesle öne çıkmaya çalışmadan tabiî bir yol göstericilik üstlenmesi düşünüldüğünde, insan ister istemez onun çocukluk coğrafyasına yeniden bakmak ihtiyacı hisseder.

Çünkü Elazığ, arkasında Harput gibi büyük bir hafızayı taşıyan bir şehirdir.

Bu hafıza yalnızca tarih değildir; bir insan tipi de üretmiştir.

Sözünü ölçerek söyleyen ama gerektiğinde sözünün arkasında duran; vakarını soğukluğa dönüştürmeyen; misafirperverliği, dostluğu ve ağabeyliği önemseyen; musikinin hüznünü de sohbetin neşesini de taşıyabilen bir Anadolu insanı…

Ahmet Kabaklı gibi bir edebiyat ve kültür insa-

nının aynı coğrafyadan çıkması bu bakımdan tesadüfen hatırlanacak bir ayrıntı değildir. Kabaklı'nın hayatında öğretmenlik, Türkçe, edebiyat, kültür ve millet fikri nasıl birbirinden ayrılmaz hâle gelmişse, Harput-Elazığ kültürünün insan yetiştirme damarını da yalnızca belirli bir mesleğin sınırları içerisinde değerlendirmek mümkün değildir. Bu şehir, bilgiyi kültürden, kültürü sohbetten, sohbeti insan ilişkisinden koparmadan taşıyabilen bir gelenek meydana getirmiştir.

Yıllar sonra Elazığ'ı yüksek lisans ve doktora döneminde daha yakından tanıyan bir göz için bu kültürel devamlılık daha görünür hâle gelir. Ahmet Buran ve Ahat Üstüner'in ilmî çalışmalarında Türkçeye ve yöre kültürüne gösterilen hassasiyet; Bedrettin Keleştimur'un köşe yazılarında şehrin eğitim, tarih ve kültür hafızasına duyduğu bağlılık; Ahmet Kabaklı'nın Elazığ'dan Türkiye'ye açılan kültür insanı kimliği, aynı şehrin farklı kuşaklarında tekrar tekrar karşılaşılan bir düşünceyi hatırlatır: Bir şehri şehir yapan yalnızca binaları değil, yetiştirdiği insanlardır.

İşte Ömer Balıbey'e Elazığ üzerinden bakıldığında mesele biraz daha anlam kazanır.

Onun insanlara isimlerinin sonuna içtenlikle eklediği "-ciğim" ile seslenişinde, karşısındaki insanı önce rahatlatıp sonra düşündürmesinde, bir sohbeti nasihat havasına sokmadan öğretici hâle getirmesinde, insanı ezmeden yönlendirebilmesinde ve yaş ilerledikçe daha da belirginleşen o ağabey tavrında, Harput-Elazığ kültürünün insana yakın fakat vakur söyleyişinden bir iz bulunduğunu düşünmemek zordur.

Belki çocuk Ömer, o yıllarda bütün bunların farkında değildi.

Zaten çocukluk insana ne verdiğini hemen söylemez.

Verdiklerini yıllar sonra davranışların arasından gösterir.

İnsan başka şehirlere gider, başka okullarda okur, öğretmen olur, yönetici olur, binlerce insan tanır; fakat doğduğu şehrin bazı seslerini beraberinde taşımaya devam eder. O ses bazen konuşmasındaki bir kelimede, bazen küçüğüne gösterdiği şefkatte, bazen bir mesele karşısında takındığı vakur tavırda yeniden duyulur.

Ömer Balıbey Elazığ'dan ayrılıp Adana'ya gidecekti. Önünde İzmir, Hatay, Yozgat, İstanbul ve Ankara'ya kadar uzanacak uzun bir hayat yolu vardı. Öğretmen olacak, yönetici olacak, Türkiye'nin en büyük eğitim teşkilatlarından birini yönetecek ve sonunda Millî Eğitim Bakanlığının merkez bürokrasisinde öğretmen yetiştirme sorumluluğunu

üstlenecekti.

Fakat bütün bu yolculuktan önce bir çocukluk vardı.

Ve o çocukluğun şehri Elazığ'dı.

Belki bu yüzden Ömer Balıbey'in hayat hikâyesini anlamaya makamlarından değil, doğduğu topraktan başlamak gerekir. Çünkü insanın hayatında sonradan aldığı unvanlar görünen hikâyeyi anlatır; doğduğu çevrenin ruhunda bıraktığı izler ise çoğu zaman o hikâyenin neden öyle yaşandığını anlamamıza yardım eder.Bazı şehirlerde insan yalnızca büyümez; bir kültürün içerisinde yoğrulur. Elazığ biraz böyle bir şehirdir. Bugünkü Elazığ'ın tarihini Harput'tan ayrı düşünmek zaten mümkün değildir. Resmî kültür kaynakları da Harput'u tarih boyunca yalnızca idarî bir merkez olarak değil; âlimlerin, şairlerin, yazarların ve din adamlarının yetiştiği, halk ve divan edebiyatı geleneklerinin yan yana yaşayabildiği güçlü bir kültür merkezi olarak tarif eder. Mektebi, medresesi, musikisi, şiiri, sohbeti ve kendine mahsus şehir diliyle Harput kültürü zaman içerisinde yeni Elazığ'a taşınmıştır.

Soyadındaki "Bey", Harput'un Beylik Hafızası

ve Bir Şahsiyetin Sessiz Çağrışımları

Ömer Balıbey adını her düşündüğümde, soyadının sonundaki "bey" kelimesi ister istemez başka bir çağrışım alanı açar. Elbette buradan tarihî bir soy bağı çıkarmak, Balıbey ailesini doğrudan Harput'un eski beylerine bağlamak ilmî bakımdan mümkün değildir; böyle bir iddianın belgesi yoktur. Fakat bazen bir kelime, taşıdığı tarihî ve kültürel hafızayla insanın şahsiyetini anlamaya yardımcı olan sembolik bir anahtara dönüşebilir. "Bey" kelimesi de Türk kültüründe yalnızca bir unvan değildir. Beylik; hükmetmekten önce sorumluluk almak, korumak, himaye etmek, sözünün ağırlığını taşımak, topluluğun önünde dururken onun derdini de kendi derdi bilmek demektir. Harput-Elazığ coğrafyasının Çubukoğullarından Artuklulara, Belek Gazi'den sonraki Türk şehir kültürüne uzanan tarihî hafızasında da "bey" yalnızca kudret sahibi kişi değil, çevresinde güven ve düzen oluşturması beklenen bir insan tipinin adıdır.

Bu çağrışım Ömer Balıbey'in şahsiyetine bakıldığında daha da anlamlı hâle gelir. Çünkü onda gözlenen ağabeylik, otoritesini mesafeden değil yakınlıktan alan bir ağabeyliktir. İnsanlara isimlerinin sonuna eklediği "-ciğim" ile yaklaşırken küçülmez; aksine karşısındaki insanın dünyasına girebilmek için makamın meydana getirdiği mesafeyi bilinçli biçimde azaltır. Psikolojik açıdan bu tavır son derece önemlidir. İnsan, kendisini güvende hissettiği kişiye zihnini daha kolay açar; yargılanmayacağını bildiği yerde sorusunu daha rahat sorar, eksikliğini daha kolay kabul eder. Balıbey'in iletişimindeki etkileyicilik biraz da buradan gelir: önce güven meydana getirir, sonra yön gösterir. Önce insanı dinler, sonra sözüne ağırlık kazandırır. Böylece otoriteyi korkuyla değil, güven ve gönüllü kabulle kurar.

Pedagojik bakımdan da bu, eski Türk kültüründeki "bey" ile Anadolu'daki "ağabey" tipinin birbirine yaklaştığı bir noktadır. İkisi de yalnızca emir veren kişi değildir; kendisinden sonra geleni yetiştirmekle yükümlüdür. Ömer Balıbey'in gençlerle ilişkisinde görülen esas özellik de budur. Karşısındaki insana hazır hükümler vermek yerine onun düşünmesini sağlar; hatasını yüzüne vurmak yerine çoğu zaman kendisinin fark edeceği bir zihinsel alan açar; bilgiyi bir üstünlük vasıtası hâline

getirmek yerine paylaşılacak bir değer gibi görür. Böyle bir ilişkide öğretme, tek yönlü bir aktarım olmaktan çıkar; duygudaşlıkla kurulmuş bir rehberliğe dönüşür. Belki onun "ağabey" olarak kabul edilmesinin sebebi de tam budur: insanlara yalnızca ne yapmaları gerektiğini söylemez, kendilerini daha iyi tanıyabilecekleri bir aynayı da önlerine koyar.

Harput'un eski beylik kültürüyle daha sonraki sohbet, kürsübaşı, hoca-talebe ve ağabeylik gelenekleri arasında doğrudan ve kesintisiz bir tarih çizgisi kurmak elbette kolay değildir. Fakat kültürler yalnızca belgelerle değil, davranış kalıplarıyla da yaşar. Vakarını kabalığa dönüştürmemek, güç sahibiyken himaye etmek, bilgiliyken küçümsememek, yaşça büyükken ezmemek, söz sahibi olduğunda dinlemeyi unutmamak… Bunlar bir insanın içinde birleştiğinde, tarihî Türk "bey" tipinin ahlâkî tarafını hatırlatan bir şahsiyet ortaya çıkar.

Ömer Balıbey'de hissedilen farklılık da bana göre biraz buradadır. Onun "beyliği" bir makam iddiası değildir; insan ilişkilerinde beliren bir sorumluluk hâlidir. Yanındaki genci küçüğü gibi korurken aynı zamanda yetişmesini istemesi, farklı düşünen insanı dışlamak yerine anlamaya çalışması, bulunduğu ortamda öne çıkmak için çaba göstermeden kendiliğinden bir yol gösterici konumuna gelmesi, otorite ile şefkati aynı kişilik içinde taşıyabilmesi bu hâlin göstergeleridir.

Belki soyadındaki "bey" ile doğduğu Elazığ'ın kadim beylik hafızası arasında kurulabilecek en güzel ilişki de budur. Bu, bir nesep ilişkisi değil; bir kelimenin tarihî anlamıyla bir şahsiyetin davranışları arasındaki zarif bir çağrışımdır. Harput'un tarihindeki bey, çevresinin yükünü taşımak zorundaydı; Ömer Balıbey'in hayatındaki ağabey de çevresindeki insanların yükünü hafifletmeye çalışan kişidir. Biri topluluğunu koruyarak, diğeri insan yetiştirerek sorumluluk üstlenir.

Bu yüzden "Balıbey" soyadındaki "bey" sözü, onun hayatını bilenler için yalnızca bir soyadının son hecesi gibi duyulmaz. İnsanı ezen değil ayağa kaldıran otoriteyi; mesafe koyan değil gönül bağı kuran itibarı; hükmeden değil yol gösteren bir ağabeyliği hatırlatır.

Ve belki Türk kültüründe gerçek "beylik" de en sonunda budur:

İnsanların önünde yürümekten çok, onların yolunu açabilmek.

Bir İsmin Çağrışımları: Ömer, "Balı" ve "Bey"

İnsanların isimlerinden ne ölçüde etkilendiği ayrı bir psikoloji ve kültür tartışmasının konusudur. Bir isim insanın kaderini tayin etmez elbette; fakat insan, çocukluğundan itibaren kendisine tekrar tekrar söylenen adın taşıdığı anlamlarla zaman zaman farkında olmadan bir yakınlık kurabilir. Hele o isim, kültürel hafızada güçlü bir şahsiyeti, bir değeri veya bir davranış biçimini hatırlatıyorsa, zaman içerisinde insanın kendisini anlamlandırdığı sessiz sembollerden birine dönüşebilir. Bu açıdan bakıldığında "Ömer Balıbey" adı, onu uzun yıllar tanıyan bir göz için yalnızca nüfus kâğıdında yan yana gelmiş kelimelerden ibaret görünmez; adeta onun şahsiyetindeki bazı özellikleri çağrıştıran üç ayrı ses taşır: Ömer, Balı ve Bey.

İlk adı Ömer…

"Ömer" adı hayat, ömür ve yaşamak anlam alanına açılır; fakat bizim medeniyet hafızamızda bu isim duyulduğunda kelime anlamının ötesinde başka bir şahsiyet daha hatırlanır: Hz. Ömer. Adalet, ölçü, sorumluluk, devlet idaresi ve gerektiğinde ağır bir yükün altına girebilme cesareti… Bu nedenle Ömer ismi Türk-İslam kültüründe yalnızca bir ad değil, aynı zamanda güçlü bir ahlâkî çağrışım taşımıştır. Ömer Balıbey'in ilerleyen hayatında öğretmenlikten yöneticiliğe, oradan büyük bir eğitim bürokrasisinin sorumluluğuna yürürken sergilediği ölçülü tavır düşünüldüğünde insan, ismiyle hayatı arasında böyle sembolik bir yakınlık kurmaktan kendisini alamaz. Burada bir kader hükmünden değil, ismin kültürel hafızasıyla insanın hayatı arasında zaman içerisinde beliren zarif bir benzerlikten söz edilmektedir.

Sonra soyadının ilk kısmı gelir: "Balı."

"Balı" unsurunun tarihî-etimolojik kökenini doğrudan "bal" kelimesine bağlamak için kesin bir hüküm kurmak doğru olmaz. Fakat Türkçeyi konuşan bir kulağın "Balı" sesinde "bal"ı duyma-

ması da zordur. Ve bal, bizim dilimizde yalnızca bir yiyecek değildir. "Bal gibi", "bal söz", "tatlı dil" dediğimizde kelime insan ilişkilerindeki yumuşaklığın, gönül almanın ve sözün incitmeden tesir edebilmesinin sembolüne dönüşür.

Ömer Balıbey'i tanıyanların hatırladığı o hitap şekli burada ister istemez zihne gelir.

İnsanların isimlerinin sonuna eklediği o sıcak "-ciğim"…

Bir insanla ilk birkaç cümlede resmî mesafeyi azaltabilmesi…

Karşısındakini dinlerken ona gerçekten dinlenildiğini hissettirmesi…

Bir yanlışı söylerken insanı kırmadan söyleyebilmesi…

Sözünü sertleştirmeden ağırlık kazandırabilmesi…

Bunların hepsinde insanı kendisine yaklaştıran bir tatlı dil vardır.

Onun tatlılığı, her söylenene "evet" diyen bir yumuşaklık değildir. Tam tersine, gerektiğinde ikaz eden fakat ikazını bile insanın onuruna dokunmadan yapabilen bir iletişim biçimidir. Psikolojik açıdan bakıldığında bu çok kıymetli bir yetenektir. Çünkü bazı insanlar doğruyu söylerken karşısındakini kaybeder; bazıları karşısındakini kaybetmemek için doğruyu söyleyemez. Ömer Balıbey'in farkı, çoğu zaman doğrunun ağırlığı ile sözün sıcaklığını aynı cümlede buluşturabilmesidir.

Belki "Balı" sesinin bende oluşturduğu çağrışım tam da budur:

Sözü tatlandırmak değil, hakikati incitmeden söyleyebilmek.

Ve nihayet soyadının sonundaki "Bey"…

Türk tarihinin en eski ve en güçlü unvanlarından biri.

Fakat "bey" kelimesini yalnızca otorite, makam veya iktidarla okumak eksik kalır. Türk devlet ve toplum geleneğinde bey, yalnızca önde duran kişi değildir; önde durduğu için daha fazla sorumluluk taşıması beklenen kişidir. Himaye eden, topluluğun yükünü sırtlanan, gerektiğinde karar veren fakat verdiği kararın hesabını da taşıyan insan tipini hatırlatır.

Ömer Balıbey'de yıllar boyunca görülen "ağabey" tavrı ile bu "bey" çağrışımı arasında bana göre ince bir yakınlık vardır.

Çünkü onun otoritesi çoğu zaman makamından doğmazdı.

İl Millî Eğitim Müdürü olmadığı zaman da sözü dinlenirdi.

Genel Müdürlük makamında bulunmadığı zaman da insanlar ona danışırdı.

Emeklilikten sonra da etrafındaki insanlar ona "ağabey" demeye devam etti.

Demek ki burada kartvizitten bağımsız başka bir otorite vardı.

Şahsiyet otoritesi.

Beyliğin belki en kıymetli biçimi de budur: insanlara hükmetmeden onların güvenini kazanabilmek.

Bu üç çağrışımı yan yana getirdiğimde, Ömer Balıbey'in ismiyle şahsiyeti arasında edebî bakımdan dikkat çekici bir bütünlük belirir.

Ömer — ölçü, adalet ve sorumluluğu;

Balı — sıcaklığı, tatlı dili ve gönül yakınlığını;

Bey — vakar, rehberlik ve yük taşıma iradesini çağrıştırır.

Ve ilginçtir ki onu tanıyanların anlattığı Ömer Balıbey portresinde bu üç özellik çoğu zaman aynı anda görülür.

Adalet duygusu fakat merhametsiz olmayan bir adalet…

Otorite fakat insanı uzaklaştırmayan bir otorite…

Tatlı dil fakat şahsiyetsiz bir yumuşaklığa dönüşmeyen bir yakınlık…

Vakar fakat kibir değil…

Ağabeylik fakat tahakküm değil…

Rehberlik fakat insanın kendi iradesini ortadan kaldırmadan…

Bu yüzden "Ömer Balıbey" adı, onu yakından tanıyan bir insanın zihninde zamanla yalnızca bir kişinin adı olmaktan çıkabilir. İsmin sesleriyle hayatın davranışları birbirini çağrıştırmaya başlar.

Elbette insan isminin mahkûmu değildir.

Fakat bazen insan öyle bir hayat sürer ki, yıllar sonra dönüp adına baktığınızda sanki isim ile şahsiyet birbirini sessizce tamamlamış gibi gelir.

Ömer Balıbey'de hissedilen de biraz böyledir.

Ömer'in ölçüsü, Balı'nın gönül sıcaklığı ve Bey'in vakarı…

Üçü aynı isimde birleştiği gibi, uzun bir hayatın içinde de zaman zaman aynı şahsiyette buluşmuş gibidir.

Bir Ablanın Sezgisi, Bir Çocuğun Yolu: Ömer Balıbey'in Elazığ Yılları

İlköğrenimini yine bu şehirde, Yakup Şevki Paşa İlkokulunda tamamladığını birkaç cümlelik biyografik bilgi olarak geçmek mümkündür. Fakat insanın çocukluğunun geçtiği şehri yalnızca nüfus kütüğüne yazılmış bir doğum yeri, devam ettiği okulu da yalnızca diplomasını aldığı bina olarak görmek, hele söz konusu şehir Elazığ ve onun gerisinde Harput'un yüzyıllara yayılan kültür hafızası olduğunda eksik kalır. Ömer Balıbey'in çocukluk yıllarına ait öğretmenlerinin veya arkadaşlarının dilinden aktarılmış ayrıntılı hatıralar bugün elimizde bulunmasa da, hayatının daha o ilk döneminde çevresindeki insanların onda bir imkân gördüğünü düşündüren önemli bir işaret vardır. İlkokulu tamamladığında ablası Şenel Ercan, onu bulunduğu çevrenin sınırları içinde bırakmamış; parasız yatılı sınavlarına müracaat ettirmiş ve ortaöğrenimini Adana'da yatılı olarak sürdürmesinin yolunu açmıştır. Yıllar sonra Balıbey'in bunu büyük bir vefa duygusuyla bizzat hatırlaması, çocuklukta kendisine uzatılan o elin hayatındaki yerini hiç unutmadığını gösterir.

İnsan bazen bir çocuğun geleceğini onun bugün yaptıklarından çok, çevresindeki büyüklerin onda gördüğü ihtimalden okumaya çalışır. Bir ablanın kardeşini yatılı okula yönlendirmesi, yalnızca bir okul tercihi değildir; "Bu çocuk daha ileriye gitmeli." düşüncesinin sessiz bir ifadesidir. Ömer Balıbey'in ileride öğretmenlikten okul yöneticiliğine, il millî eğitim müdürlüğünden Bakanlığın merkez bürokrasisine kadar uzanacak eğitim yolculuğunun ilk dışa açılan kapılarından biri belki de burada aralanmıştır.

Soyadındaki "Balıbey" sözü de bu çocukluk hikâyesini yıllar sonra bilen bir göz için ister istemez sembolik çağrışımlar uyandırır. Burada kelimenin kökenine dair ilmî bir hüküm kurmak değil, hayat ile isim arasında zamanın oluşturduğu edebî yakınlığa dikkat çekmek gerekir. Türkçenin kulağında "Balı", bala ve dolayısıyla tatlı dile, gönül alıcılığa, insanı kendisine yaklaştıran sıcaklığa açılır; "bey" ise Türk kültüründe yalnızca önde bulunmayı değil, bulunduğu yerin sorumluluğunu taşımayı, küçüğünü himaye etmeyi ve sözünün ağırlığını davranışıyla desteklemeyi hatırlatır.

Yıllar sonra Ömer Balıbey'i tanıyanların onda belirgin biçimde gördüğü iki özellik de sanki bu çağrışımda yan yana gelir: insanı yaklaştıran bir söz ve insana güven veren bir duruş. İsimlerin insan kaderini belirlediğini söylemek elbette mümkün değildir; fakat bazen bir insan öyle bir hayat yaşar ki, adıyla davranışları arasında geriye dönüp bakıldığında şaşırtıcı bir ahenk fark edilir. Balıbey'in insanlara isimlerinin sonuna eklediği "-ciğim" ile yaklaşması, gençleri karşısına alarak değil yanına çekerek konuşması, sıcaklığın içine ölçüyü ve yol göstericiliği yerleştirebilmesi düşünüldüğünde, "Balı"nın tatlılığı ile "bey"in vakarı adeta aynı şahsiyet içerisinde buluşmuş görünür.

Üstelik çocuk Ömer'in devam ettiği okulun adı bile Elazığ'ın tarih ve şahsiyet yetiştirme anlayışına dair sembolik bir tesadüf taşır. Yakup Şevki Paşa İlkokulu, adını Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde önemli görevler üstlenmiş Elazığlı bir kumandandan alıyordu. Bir çocuğun sırf böyle bir okulda okumasının onun karakterini doğrudan biçimlendirdiğini ileri sürmek elbette doğru değildir; fakat 1950'lerin Elazığ'ında kahramanların, öğretmenlerin, büyüklerin ve memleket hizmetinde bulunmuş insanların isimlerinin günlük hayatın içinde yaşatıldığı bir eğitim çevresinin varlığı da küçümsenemez. Çocuk, bazen kendisine verilen değerleri ders kitabındaki tariflerden önce çevresindeki isimlerden öğrenir.

Belki bu nedenle Ömer Balıbey'in çocukluk yıllarına bakarken kesin hükümlerden çok erken işaretleri okumak gerekir. Bir şehir vardır: Harput'un kültür hafızasını taşıyan Elazığ. Bir okul vardır: yeni Cumhuriyetin eğitim hamlesi içinde açılmış Yakup Şevki Paşa İlkokulu. Bir aile vardır: çocuğun önüne bulunduğu çevrenin dışına çıkabileceği yeni bir yol açan bir abla. Ve bütün bunların or-

tasında, henüz ileride hangi makamlara geleceğini bilmeyen bir çocuk vardır.

Sonradan öğretmen, ağabey, yönetici ve eğitim bürokratı olarak tanınacak o çocuğun hikâyesinde "Balı"nın sıcaklığını ve "bey"in sorumluluk duygusunu daha ilkokul sıralarında kesin biçimde teşhis etmek mümkün değildir. Fakat hayatının bütünü geriye doğru okunduğunda, bu iki çağrışım sanki çocukluk coğrafyasının üzerine düşmüş iki ince gölge gibi görünür: gönle yaklaşmak ve sorumluluk almak.

Belki Ömer Balıbey'in sonraki hayatında sürekli karşımıza çıkacak şahsiyet çizgisinin en sade özeti de budur.

Ömer Balıbey'in çocukluğu işte böyle bir kültürün henüz günlük hayat içerisinde çok daha canlı biçimde hissedildiği 1950'li ve 1960'lı yılların Elazığ'ında geçmiştir. Elbette çocuk Ömer'in hangi sokakta hangi konuşmaya şahit olduğunu, hangi öğretmenin hangi cümlesinden etkilendiğini bilmiyoruz. Biyografik gerçekliğin izin vermediği yerde hayal kurup bunu gerçekmiş gibi anlatmak doğru olmaz. Fakat yetiştiği şehrin kültürel dokusuyla, yıllar sonra karşımıza çıkan Ömer Balıbey'in karakteri arasındaki bazı benzerlikleri görmemek de kolay değildir.

Ben bunu Elazığ'ı yıllar sonra kendi eğitim hayatım içerisinde tanıdığımda daha iyi anladım. Yüksek lisans ve doktora eğitimimi sürdürdüğüm yıllarda Elazığ benim için yalnızca üniversitesinde bulunduğum bir şehir olmadı. Prof. Dr. Ahmet Buran ve Prof. Dr. Ahat Üstüner gibi Türk dili ve kültürü üzerinde çalışan hocaları tanırken, bir taraftan da Bedrettin Keleştimur'un köşe yazılarından şehrin hafızasını okumaya çalıştım. Ahmet Buran'ın Elazığ yöresinin söz varlığı ve ağız özellikleri üzerine çalışmaları, Ahat Üstüner'in Türk dili üzerine araştırmaları bana bir şey daha gösteriyordu: Elazığ'da dil yalnızca iletişim vasıtası değildir; bir kültür hafızasıdır. Bugün bile Fırat Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu çevresinde Elazığ ağzının ve Türkçenin tarihî gelişiminin bilimsel çalışmaların konusu olmaya devam etmesi bu geleneğin sürekliliğini gösteriyor.

Elazığ'ın değerli kalemlerinden Bedrettin Keleştimur'un yazılarında ise başka bir Elazığ belirir. Bir şehrin binalarını değil, hafızasını korumaya çalışan Elazığ… Eski Öğretmenevi binasını anlatırken onun 1933'te Halkevi olarak başlayan, daha sonra Kız Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü olarak devam eden doksan yılı aşan eğitim geçmişinin üzerinde özellikle durması bunun güzel bir örneğidir. Bu tarihî bir bina yalnızca taş değildir; nesillerin yetiştiği bir eğitim hafızasıdır.

Keleştimur'un yazılarından benim zihnimde oluşan Elazığ portresi, sözü önemseyen, eğitimi önemseyen, öğretmeni önemseyen ve kültürü gündelik hayatın dışında bırakmayan bir şehir portresidir. Onun uzun yazı hayatına ve kültürel faaliyetlerine baktığımızda da sürekli aynı kavramlarla karşılaşırız: Türkçe, kitap, kalem, eğitim, şiir, kültür, gençlik… "Türkçe konuşacaksak Türkçe konuşalım", gençleri şiddetten uzaklaştırıp kaleme yönelten çalışmalar, Hazar Şiir Akşamları ve kültür-sanat faaliyetleri bu zihniyetin farklı tezahürleridir.

Bu şehir Ahmet Kabaklı'yı da yetiştirmiştir. Kabaklı 1924'te Harput'ta dünyaya gelmiş; ilk, orta ve lise öğrenimini Elazığ'da tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve Türk edebiyatının en etkili öğretmen, yazar ve kültür insanlarından biri hâline gelmiştir. Elazığ Numune Mektebinden Elazığ Lisesine, oradan İstanbul Üniversitesi Türkoloji bölümüne uzanan hayat çizgisinin sonunda öğretmenlik, yazarlık ve kültür adamlığı onun şahsında birleşmiştir. Elbette Ahmet Kabaklı ile Ömer Balıbey'i birbirinin devamı gibi göstermek tarihsel açıdan doğru olmaz. Ayrı kuşakların, ayrı hayatların insanlarıdır. Fakat aynı kültür havzasının iki ayrı insanda bıraktığı izlerden söz etmek mümkündür.

Bir tarafta sözü, öğretmenliği ve insan yetiştirmeyi hayatının merkezine koyan Ahmet Kabaklı… Diğer tarafta öğretmenlikle başlayıp okul yöneticiliğine, İl Millî Eğitim Müdürlüğüne ve nihayet öğretmen yetiştirmeden sorumlu Genel Müdürlüğe kadar uzanan Ömer Balıbey… Bu iki hayatın arkasında Harput-Elazığ'ın yüzyıllar içerisinde oluşturduğu güçlü bir "hoca–talebe–sohbet–kültür" geleneğinin bulunmasını önemsiyorum.

Çünkü şehirlerin insan üzerindeki tesiri bazen doğrudan öğretmekle gerçekleşmez.

İnsan çocukluğunda bazı şeyleri farkında olmadan öğrenir. Bir büyüğün küçüğe nasıl hitap ettiğini… Misafirin nasıl karşılandığını… Bir sohbet meclisinde sözün nasıl verildiğini… Yaşlı bir insanın sözünün neden sonuna kadar dinlendiğini… Türkünün yalnızca müzik olmadığını… Bir kelimenin sesinde bile nasıl bir duygu taşınabileceğini… Elazığ-Harput kültürünün musikisine baktığımızda bile bunun izlerini görmek mümkündür. Yörenin türkü, hoyrat, uzun hava, gazel ve tasavvuf musikisi bakımından son derece zengin bir birikime sahip olduğu; yüzlerce eserin yalnızca müzik değil, bölge insanının değer yargılarını, heyecanlarını ve duygularını taşıdığı bilimsel çalışmalarda da ortaya konmuştur.

Benim Ömer Balıbey'de yıllar sonra fark ettiğim en önemli şey: Konuşmasında ve insan ilişkilerinde hissedilen içtenlik, duygusal sıcaklık, hayat tecrübesinden gelen hafif hüzünlü derinlik ve samimi Anadolu tavrıydı. Bu Anadolu tavrı: Elazığlılara özgü o sıcak, içten ve yaşanmışlık taşıyan söyleyiş… Harput kültürünün sözde ve tavırda bıraktığı o içli derinlik… Sözündeki sıcaklık ve hayat tecrübesinden gelen içlilik… İnsana yaklaşımındaki Anadolu sıcaklığı ve Harput'a özgü içli söyleyiş…

Ömer Balıbey'de yıllar sonra fark ettiğim, insana yaklaşırken taşıdığı sıcaklığı, sözündeki o içtenliği, insanla kısa sürede gönül bağı kurabilen sıcaklığı ve zaman zaman Harput türkülerindeki gibi derinleşen söyleyişini de burada aramak gerekir. Sözünün zaman zaman nükteden bir anda ciddiyete, oradan derin bir hayat muhasebesine dönüşebilmesini…

İnsanlarla konuşurken resmî mesafeyi ortadan kaldırıp isimlerinin sonuna "-ciğim" ekleyerek onları bir anda sohbetin içine çekebilmesini… Bazen çok sade bir cümlenin içerisine yılların tecrübesini yerleştirebilmesini kastediyorum.

Elazığ'ı tanıdıktan sonra Ömer Balıbey'in bu tarafını sanki biraz daha iyi anlamaya başladım. Çünkü Harput-Elazığ kültüründe sohbet, yalnızca konuşmak değildir. Bir aktarım biçimidir. Büyük küçüğe bir şey anlatır; küçük yalnızca sözü değil, söyleyiş biçimini de öğrenir. Bilgi bazen kitaptan, bazen öğretmenden, bazen bir musikî meclisinden, bazen de bir büyüğün iki cümlesinden geçer.

Ömer Balıbey'in gençlerle kurduğu ilişkide bizim yıllar önce hissettiğimiz şey de buydu. Kendisiyle konuşurken ders dinlemiyorduk. Ama öğreniyorduk. Nasihat dinlediğimizi düşünmüyorduk. Ama sohbet bittikten sonra zihnimizde bir şey değişmiş oluyordu. Bugün geriye dönüp baktığımda onun bu iletişim biçiminde yalnızca meslekî öğretmenlik tecrübesinin değil, çocukluğundan itibaren içinde yetiştiği Elazığ-Harput sohbet kültürünün de bir izini görüyorum. Bunu tarihsel olarak kanıtlanmış bir sebep-sonuç ilişkisi şeklinde değil, onu tanımış bir insanın gözlemi olarak söylüyorum. Çünkü insanın çocukluk coğrafyası karakterinin kaderi değildir; fakat karakterinin kelime hazinesine bazı sözcükleri erken yaşta ekler.

Ömer Balıbey'in şahsiyetine sinen ağabeyli, öğretmenlik, kendi has tavır, bana göre tamamen Elazığ'ın teknesinde yoğrulmuş ve biçimlenmiştir. Aynı tavrı, Ahmet kabaklı da, daha sonra tanıdığım Mehmet Ağar'da ve bugün siyasi yaşamda hayranlıkla izlediğimiz Celal Adan da gözlemleyebiliriz.

Aslında Harput-Elazığ insanında zaman zaman karşılaştığımız o vakur fakat sıcak Anadolu tavrını yalnızca mahallî bir mizaç olarak görmek de bana eksik geliyor.

Harput'ta, Türk hâkimiyeti diğer Anadolu şehirlerinde çok önce, onbirinci yüzyıldan itibaren başladığı bir gerçektir. Bu bağlamda beylik kültürü ve tavrı bu yüzyıllarda gözlemlemiş ve içine, ruhuna sindirmiş bir şehirdir Elazığ… Elazığ'da "Çubuk Bey" ve "Çubukoğulları" , ardından "Artuklu

Türkmen beyleri" ve bugün dahi şehir hafızasında yaşayan "Belek Gazi" gibi şahsiyetler karşımıza çıkar. Elazığ uzun bir beylik ve gazi kültürü tecrübesi yaşamış kadim Türk şehirlerinden biri olarak beylik kültürünü ruhuna sindirmiş en kadim şehirlerimizdir.

Buradaki "beylik"ten kastım elbette geçmişten bugüne hiç değişmeden taşınmış bir davranış modeli değildir; fakat sorumluluk alma, himaye etme, küçüğe yol gösterme, sözü tartarak söyleme, vakarını korurken insana yakın durma ve topluluk içinde tabiî bir öncülük üstlenme gibi değerlerin yaşatıldığı kültürel bir hafızadan söz etmek mümkündür. Ömer Balıbey'de yıllar boyunca gözlemlediğim "ağabey" tavrını düşündüğümde, Elazığ'ın bu tarihî damarını hatırlamam bundandır. Bulunduğu ortamda yüksek sesle hâkimiyet kurmaya çalışmadan ve sözünün ağırlığını hissettirerek öne çıkarması, insanları karşısına değil yanına alma-

sının en büyük sebebi beylik kültünü iyi anlamış olmasında yatıyor.

Kendine mahsus incelikle isimlerimizin sonuna eklediği "-ciğim" ile mesafeyi bir anda gönül yakınlığına dönüştürmesi; fakat gerektiğinde aynı sıcaklığın içerisinden ölçülü, vakur ve yol gösterici bir otorite çıkarabilmesi bana Harput'un beyden ağabeye, meclisten sohbete uzanan o eski rehberlik kültürünün çağdaş bir eğitimcideki yankısını düşündürür.

Ömer Balıbey'in Elazığlılığını bu yüzden yalnızca doğduğu şehri gösteren biyografik bir bilgi olarak değil, şahsiyetindeki sıcaklık ile vakar, duygudaşlık ile otorite, sohbet ile öğreticilik arasındaki dengeyi anlamamıza yardım eden kültürel anahtarlardan biri olarak görüyorum.

Harput'un mektep ve medreselerinden Cumhuriyet döneminin Elazığ Lisesine, Kız Öğretmen Okulundan Eğitim Enstitüsüne; Ahmet Kabaklı gibi öğretmen-yazarlardan bugün şehrin dilini bilimsel yöntemlerle inceleyen Ahmet Buran ve Ahat Üstüner gibi akademisyenlere kadar uzanan çizgide eğitim ile kültür birbirinin devamı gibidir. Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünün şehir-

le ilgili kültürel envanterinde Ahmet Kabaklı'nın yanı sıra çok sayıda bilim insanı, yazar, şair ve sanatçının birlikte anılması da bu birikimin ne kadar geniş olduğunu gösteriyor.

Elazığ'da ilkokula giden bu çocuğun insanlarla konuşurken taşıdığı sıcaklık Elazığ'a aittir. Sade fakat derin sohbeti, bir meseleye herkesin baktığı yerden değil, birkaç adım ötesinden bakabilmesi, insanlarla önce gönül bağı kurmasını ve öğretmenliği bir meslekten çok insan yetiştirme sorumluluğu olarak görmesi, bence çocukluk döneminde yoğrulduğu bu kültüre ait.

İnsan büyür. Şehir değiştirir. Makam değiştirir. Dili biraz değişir. Hayatı boyunca binlerce başka insan tanır. Fakat çocuklukta içine çektiği şehrin havasından bir parça, çoğu zaman farkında olmadan onunla birlikte yaşamaya devam eder.

Ömer Balıbey Elazığ'dan ayrılmıştı, ama Elazığ, Ömer Balıbey'den bütünüyle ayrılmamıştı.

Belki onun yıllar sonra ülkücü bir ağabey, öğretmen, yönetici ve eğitim bürokratı olarak kurduğu insan ilişkilerinin derinlerinde, Harput'tan Elazığ'a taşınan o eski kültürün; sözü önemseyen, hocaya kıymet veren, sohbetle öğreten ve insan yetiştirmeyi bir değer kabul eden iklimin sessiz bir payı vardı.

Harput'un Gölgesinde Bir Çocukluk: Şehrin Hafızasından Şahsiyete

Ömer Balıbey'in çocukluğu, Harput'un asırlardan süzülerek Elazığ'a taşıdığı kültürün gündelik hayatın içinde henüz çok daha canlı hissedildiği 1950'li ve 1960'lı yıllara rastlar. Onun hangi sokakta hangi sözü işittiğini, hangi öğretmenin hangi cümlesini yıllarca hafızasında taşıdığını, hangi sohbet meclisinin çocuk ruhunda nasıl bir iz bıraktığını bugün bütün ayrıntılarıyla bilmek mümkün değildir. Biyografik gerçekliğin sustuğu yerde hayal gücünü tarih diye konuşturmak doğru olmaz. Fakat insanın yetiştiği kültürel çevre ile ileriki

yıllarda belirginleşen karakteri arasında birtakım yankılar aramak da biyografiyi insanî derinliğinden mahrum etmemek demektir.

Çünkü insan yalnızca bir aileye değil, bir şehrin sesine de doğar.

İlk kelimelerini evinde öğrenir; fakat o kelimelerin tonunu sokağından alır. Büyüğe nasıl hitap edildiğini, misafirin nasıl karşılandığını, bir mecliste ne zaman konuşulup ne zaman susulacağını, bir küçüğün nasıl korunup kollanacağını çoğu zaman kitaplardan önce çevresinden öğrenir. Çocukluk, insana verdiklerini hemen göstermez. Yıllar sonra bir ses tonunda, bir tebessümde, insanı kırmadan ikaz edebilme maharetinde ya da kalabalık içinde kendiliğinden beliren bir ağabeylik tavrında yeniden ortaya çıkar.

Ömer Balıbey'in ileriki yıllarda taşıdığı bazı özellikleri anlamak için Elazığ'a dönüp bakma ihtiyacı da biraz buradan doğar.

Harput-Elazığ kültüründe sözün, sohbetin, öğretmenin, mektebin ve insan yetiştirmenin birbirinden ayrı düşünülemeyeceği köklü bir şehir terbiyesi vardır. Burada sohbet, yalnızca konuşmak değildir; kuşaktan kuşağa aktarılan bir terbiye biçimidir. Büyük küçüğe bir şey anlatır; küçük yalnız söylenen cümleyi değil, o cümlenin nasıl söylendiğini de öğrenir. Bilgi bazen kitaptan, bazen öğretmenden, bazen musikiden, bazen de tecrübeli bir insanın iki kelimesinden geçer.

Ömer Balıbey'in daha sonraki yıllarda belirginleşen kendine mahsus söyleyişinde bu kültürün izleri sezilir.

Konuşmasında bir sıcaklık vardır; fakat bu sıcaklık hiçbir zaman laubaliliğe dönüşmez. Sözü içtendir; ancak ölçüsünü kaybetmez. Bir mesele nükteli birkaç cümleyle başlayabilir, fark ettirmeden insan davranışına, topluma, eğitime veya hayata dair daha derin bir muhasebeye dönüşebilir. Kimi zaman son derece sade bir cümlenin içine yılların tecrübesini yerleştirebilir. İnsanlara isimlerinin sonuna eklediği o kendine mahsus "-ciğim" hitabıyla resmî mesafeyi bir anda gönül yakınlığına dönüştürür; fakat gerektiğinde aynı sıcaklığın içinden ölçülü, vakur ve yol gösterici bir otorite de çıkarabilir.

Bu bakımdan Harput-Elazığ kültüründe öne çıkan bazı dengeler, Balıbey'in şahsiyetinde de dikkat çekici biçimde yan yana gelir:

Sıcaklıkla vakar.

Yakınlıkla ölçü.

Sohbetle öğreticilik.

Ağabeylikle otorite.

Bu kişilik çizgisinin gerisinde Harput'un çok daha eski tarihî hafızasını da hatırlamak gerekir. Bölgede Türk hâkimiyetinin erken dönemlerden itibaren yerleşmesi; Çubuk Bey ve Çubukoğulları, ardından Artuklu Türkmen beyleri ve Belek Gazi gibi şahsiyetlerin şehir hafızasında iz bırakması, Elazığ-Harput kültüründe güçlü bir beylik ve gazi geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Elbette bu tarihî tecrübeyi bugünkü insan davranışlarına hiç değişmeden taşınmış bir kalıp gibi görmek mümkün değildir. Fakat uzun yüzyıllar boyunca tekrar eden kültürel değerlerin bir şehir zihniyeti meydana getirdiği de göz ardı edilemez.

Buradaki "beylik" kavramını yalnızca hükmetmek veya önde bulunmak şeklinde anlamak eksik kalır.

Beylik; sorumluluk almak, kendinden küçüğü himaye etmek, sözünün ağırlığını taşımak, topluluk içinde gerektiğinde öne çıkmak, vakarını korurken insana mesafe koymamak, ve yol gösterme sorumluluğunu üstlenmek demektir.

Ömer Balıbey'in yıllar boyunca sergilediği ağabeylik tavrı bu açıdan dikkat çekicidir. Bulunduğu ortamda kendisini yüksek sesle kabul ettirmeye çalışmaz; sözünü tartarak söylemesi, insanları karşısına değil yanına alması ve otoriteyi mesafeden değil güven duygusundan üretmesi onu farklılaştırır. Bu tavır, tarihî Türk "bey" tipinin ahlâkî tarafını çağrıştıran bir davranış biçimi olarak okunabilir.

Burada soyadı da ister istemez sembolik bir çağrışım alanı açar:

Balıbey…

Bir soyadından karakter bilimi çıkarmak elbette mümkün değildir. "Balı" unsurunu doğrudan "bal" kelimesine bağlayan kesin bir etimolojik hüküm kurmak da doğru olmaz. Fakat Türkçe düşünen bir kulağın "Balı" sesinde sıcaklığı, "bey" kelimesinde ise vakarı duyması tabiidir.

Ömer Balıbey'in şahsiyetinde de bu iki çağrışım ilginç bir biçimde birbirine yaklaşır.

"Balı"nın hatırlattığı gönül sıcaklığı…

"Bey"in çağrıştırdığı sorumluluk ve vakar…

Bir tarafta insana ismiyle, hatta isminin sonuna sevgi eki koyarak yaklaşan ağabey…

Diğer tarafta gerektiğinde karar veren, yol gösteren ve sorumluluk üstlenen yönetici…

Bir tarafta duygudaşlık…

Diğer tarafta otorite…

Bir tarafta sohbet…

Diğer tarafta terbiye…

Bu unsurların aynı kişilik içinde birbirini bozmadan var olabilmesi, Ömer Balıbey'in insan ilişkilerindeki en dikkat çekici yanlarından biridir.

Bu nedenle onun Elazığlılığı yalnızca doğduğu şehri gösteren biyografik bir bilgi olarak görülmemelidir. Harput'un mektep, medrese, sohbet ve şehir terbiyesiyle şekillenen kültürel mirası; öğretmeni, büyüğü, sözü ve insan yetiştirmeyi önemseyen yapısıyla, Balıbey'in şahsiyetini anlamaya yardım eden anahtarlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Onun insanlarla kurduğu ilişkilerde görülen sıcaklık, sade fakat derin sohbet tarzı, meselelerin görünen yüzüyle yetinmeyip daha gerisine bakma alışkanlığı ve öğretmenliği yalnızca bir meslek değil, insan yetiştirme sorumluluğu olarak ele alışı; çocukluğunda içinde bulunduğu bu kültürel ortamla birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı hâle gelir.

Bu bir biyografik determinizm değildir. Doğduğu şehir insanın kaderini tek başına belirlemez. Fakat çocukluğun kültürel zemini, insanın daha sonraki hayatında üzerine inşa edeceği ilk karakter taşlarını hazırlayabilir.

İnsan büyür.

Şehir değiştirir.

Başka okullarda okur.

Başka insanlarla tanışır.

Makam sahibi olur.

Unvanları değişir.

Hayatı boyunca binlerce insanla karşılaşır.

Fakat çocukluğunda içine çektiği havanın bir kısmını çoğu zaman beraberinde taşımaya devam eder.

Bazen bir kelimede çıkar ortaya.

Bazen bir hitap biçiminde, bazen küçüğüne gösterdiği şefkatte, zazen de herkes konuşurken sessiz kalıp, tam zamanında söylenen birkaç cümlenin meydana getirdiği tesirde…

Ömer Balıbey Elazığ'dan ayrılmıştır; fakat Elazığ'ın kültürel iklimi, onun şahsiyetinden bütünüyle ayrılmamış gibidir.

Yıllar sonra ülkücü bir ağabey, öğretmen, yönetici ve eğitim bürokratı olarak karşımıza çıkan şahsiyetin derinlerinde, Harput'tan Elazığ'a taşınan o kadim kültürün sessiz bir payı hissedilir:

Sözü önemseyen, hocaya kıymet veren, sohbetle öğreten, küçüğünü gözeten, vakarını koruyan ve insan yetiştirmeyi bir sorumluluk sayan bir şehir terbiyesi…

Belki de doğduğu toprağın insana bıraktığı en kalıcı miras budur:

İnsan o şehirden ayrıldıktan yıllar sonra bile, şehrin onun davranışlarında yaşamaya devam etmesi...

ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE TIP KÜLTÜRÜNÜN EVRİMİ

Dr. Yunus YILDIZKAN

Tıp yoktu, Hippokrates buldu.
Ölmüştü, Galenus diriltti.
Kördü, Huneyn bin İshâk gözlerini açtı.
Dağınıklığını Râzî topladı.
Eksikliklerini de İbn Sinâ tamamlayıp olgunlaştırdı.
Ebû Ubeyd Cüzcânî

Giriş

Bugünkü bilgilerimiz, Evren'in 13,8 milyar yıl önce atomdan çok küçük bir cisim iken Büyük Patlama (Big Bang) ile birlikte genişleyerek meydana geldiği; Dünya'nın ise 5 milyar yıl öncesinden beri var olduğu yönündedir. İlk canlıların yaklaşık 3 milyar yıl önce, henüz insan yeryüzünde yokken var olduğu kabul edilmektedir. Gezegenimizin ilk sakinleri olan arkebakteriler ve sonrasında siyanobakteriler, yeşil bitkilerle birlikte insanın yaşayabileceği bir dünya hazırlamışlardır (Güven, 2022). İnsanın yeryüzünde ne zamandan beri var olduğu henüz tam olarak bilinmemekle birlikte, iki ayak üzerine yürüyen ve insana benzeyen canlıların yaklaşık 6-7 milyon yıldır dünyada olduğu sanılmaktadır. Bu canlılardan, alet yapabildikleri için akıllı oldukları düşünülen ilk Homo türünün ise yaklaşık 2,5-2,8 milyon yıl önce ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Anatomik olarak bugünkü modern insana benzeyen Homo sapiens (bilen, akıllı) iskeletinin bugüne kadar bulunan en eski örneği, Fas'ta yapılan arkeolojik çalışmalarda gün yüzüne çıkarılmış ve 300 bin yıl öncesine ait olduğu hesaplanmıştır. Yeni bilimsel yöntemler ve teknikler geliştikçe, ilk insanın dünyadaki varlığına dair bilgilerimiz de artacaktır.

İnsanoğlu yaratılışının ilk gününden itibaren hem kendini hem de içinde bulunduğu çevreyi anlamak, işleyişini çözmek ve öğrenmek için gözlem yapmaya başlamıştır. Bu gözlemler sonucunda doğanın ve kendisinin varoluşuna dair bazı fikirler geliştirmiş; ancak anlayamadığı, anlam veremediği ve çözemediği olgular için de birtakım varsayımlar ortaya koymuştur. Bazı doğa olaylarına, gökyüzü cisimlerine, büyük dağ ve nehirlere kutsallık atfetmesiyle önce mitler, ardından efsaneler ve destanlar doğmaya başlamıştır. Mitler, efsaneler ve destanlar üzerine yapılan çalışmalar, insanların ilk

inanma ihtiyaçlarını mitlerin karşıladığını, daha sonra bunların yerini efsanelerin aldığını göstermektedir. İnancın ve kutsallığın hâkim olduğu ilk dönemlerde insanın dinî ihtiyaçlarını bu üç unsur karşılarken, insan bir yandan da bu anlatılarla birlikte kendi aklını kullanarak yaşadığı dünyayı ve evreni tanımaya ve anlamaya çalışmıştır (Dumezil, 2013; Baysal, 2022; Eliade, 2026). Etrafını gözlemledikçe merakı ve arayışı da artan insanoğlu, aklını kullanarak çevresini daha iyi kavramaya, olayları çözmeye ve bunların iç yüzünü öğrenmeye gayret etmiştir. Çevreyi, doğa olaylarını, gökyüzünü, bitkileri ve hayvanları gözlemleyerek yeni bilgiler edinmiş; bu bilgilere deneme-yanılma yoluyla elde ettiği ampirik tecrübelerini de katmış-

tır. Doğuştan var olan yaşama içgüdüsüne eklediği bu yeni bilgilerle artan merakı onu yeni arayışlara yöneltmiş; böylece bilimsel çalışmaların kapısı aralanmıştır. İnsanoğlunun var olduğu günden bu yana bilme, öğrenme ve gerçeğe ulaşma arzusu hiç sönmemiş, insan bu gayeden hiçbir zaman vazgeçmemiştir.

Ne var ki insan, doğduğu andan itibaren fanilik gerçeğiyle de yüz yüze gelmiştir. Aldığı ilk nefes, aynı zamanda son nefese doğru başlayan uzun bir yolculuğun da habercisidir. Bu yolculuk boyunca ona en çok eşlik edenlerden biri hastalık, diğeri ise şifa arayışıdır. İnsanlık tarihini anlamanın bir yolu da hastalık karşısında verilen mücadeleyi kavramaktan geçer; çünkü medeniyetler yalnızca şehirler kurarak büyümemiş, yaralarını sararak da olgunlaşmıştır. Ateşin başında otlarla yapılan ilk merhemlerden tapınaklarda edilen dualara, bitkilerin kokusunda saklı umutlardan kadavralar üzerinde gerçekleştirilen cesur anatomik çalışmalara, mikroskobun sessiz dünyasından genetik bilimin görünmez harflerine kadar uzanan her adım, insanın ölüme ve çaresizliğe karşı verdiği mücadeleyi anlatır.

Tıp Kavramı

Tıp, son derece kapsamlı ve karmaşık bir kavramdır. Bu alan; ekonomik, politik ve sosyal şartlar içinde hekimlerin mesleki düşünce ve eylemleriyle sağlık ve hastalığa dair bilgileri; diğer yandan hem ampirik gözleme hem de felsefi kuramlara dayanan anlayışları içine alan bütünlüklü bir yapı sunar. Kültür tarihi açısından bakıldığında, dinlerin ve ideolojilerin de tıbbın birer bileşeni olarak bu kavramın içine dâhil olduğunu görmek mümkündür (Leven, 2023).

Tıp, yalnızca laboratuvarlarda üretilen bir bilimle edilemez. Yaşanılan coğrafya, genetik faktörler, gelenekler, adetler ve inançlarla yoğrulmuş genel kültürün bir parçası olarak gelişir. Tarihî süreçte bu kültüre; savaş meydanlarında, göç yollarında, salgın şehirlerinde, köy odalarında, darüşşifalarda, hastanelerde ve en çok da insanın kalbinde yazılmış hikâyelerin eklendiğini de görürüz.

Bilimin ilerlemesiyle bir zamanlar tanrıların gazabı sanılan hastalıklar, yüzyıllar sonra tek bir mikroorganizmayla açıklanabilmiştir. Dün kesin doğru kabul edilen bilgiler, bugün yerini daha güncel ve doğru olanlara bırakmıştır. Bu nedenle tıbbın en büyük gücü yanılmaz olması değil, sürekli kendini sorgulayabilmesidir. Belki de onu diğer bütün bilgi alanlarından ayıran en önemli özellik budur. Hekimler tarihî süreç içinde, tedavi etmek ile iyileştirmenin her zaman aynı şey olmadığını öğrenmişlerdir. Bazen bir ilaç hastalığı durdurur, bazen bir ameliyat yaşamı uzatır; ancak çoğu zaman hastaya güç veren, karşısında bilgisini vicdanıyla birleştirebilen bir insan bulmasıdır. Teknoloji, ilaçlar ve yöntemler değişir; fakat şefkatin tedavideki yeri hiç değişmez.

Salgın Hastalıklar

Tıp tarihi, çoğu zaman büyük salgınlar ve keşiflerle yazılan, onlara paralel seyreden bir tarihtir. Çok sayıda ölüme ve büyük göçlere sebep olarak dünyamızı dönüştüren salgınlarla verilen mücadeleyi anlamadan, gelecekteki olası salgınlara hazırlıklı olamayız. Veba, grip, çiçek, sarıhumma, frengi, verem, sıtma, kolera, AIDS ve nihayet COVID-19 pandemisi insanoğluna çok büyük acılar çektirmiştir (Sherman, 2024; Ertekin, 2025).

Salgınların tarihini bu makalenin sınırları içinde tam anlamıyla ele almak mümkün olmadığından, daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyen okuyucular şu eserlere başvurabilirler:

William H. McNeill'in, epidemilerin toplumların yapısını, savaşların sonuçlarını ve imparatorlukların kaderini nasıl değiştirdiğini inceleyen Mikroplar ve Tarih (Plagues and Peoples) kitabına;

Irwin W. Sherman'ın, önemli on iki hastalığın dünyamızı nasıl değiştirdiğini anlatan Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık kitabına;

Jeremy Brown'ın, İspanyol gribinden modern pandemilere kadar virüslerin yayılım dinamiklerini ve tıbbın bu süreçteki

cevabını ele alan Salgın: İnsanlığın Hastalıklarla Mücadelesi kitabına;

Philip Ziegler'in, 14. yüzyılda Avrupa nüfusunun üçte birini yok eden Hibbü'l-Kebir (Büyük Veba) salgınının sosyoekonomik sonuçlarını haritalandıran Kara Ölüm (The Black Death) çalışmasına;

Jared Diamond'ın, Avrupalıların Amerika kıtasını fethinde silahlardan ziyade beraberlerinde taşıdıkları çiçek ve kızamık gibi bulaşıcı hastalıkların belirleyici rolünü detaylandıran Tüfek, Mikrop ve Çelik kitabına.

İnsanoğlu salgınlarla verdiği mücadele sayesinde bunların çoğunu yenmiş ve ortadan kaldırmıştır. Fakat hastalık etkenlerinin yeni mutasyonlara uğraması ve gelecekte de yeni patojenlerin ortaya çıkma ihtimalinin bulunması nedeniyle salgınların devam edeceği anlaşılmaktadır. Salgınlarla mücadele süreci, aynı zamanda büyük tıbbî keşiflere zemin hazırlamıştır. Bu süreçte; sağlık sistemlerinin dönüştürülmesi, karantina gibi koruyucu önlemlere başvurulması, koruyucu hekimliğin ön plana alınması, etkenlerin doğru tespit edilerek etkili aşılar geliştirilmesi ve doğaya saygının bir gereği olarak çevrenin kirletilmemesi gibi hayati konular da sürekli olarak gündeme gelmiştir.

Tıp Bilgisinin Elde Edilmesi Ve Tıp Kültürünün Gelişmesi

Tıbbî bilgi; ilk insanda içgüdülerle, ardından gözlem ve deneye (ampirik) dayalı olarak gelişmiş; sonrasında büyü ile dinin etkisi altına girmiş, işin içine felsefenin girmesi ve nihayet bilimsel yöntemin benimsenmesiyle günümüzdeki seviyesine ulaşmıştır (Aydın, 2021).

Eski uygarlıklarla ilgili arkeolojik ve antropolojik araştırmalar, MÖ 10.000 yıl öncesinde bile insanlarda travma, sinüzit, artrit, kalça çıkığı ve kemik tüberkülozu gibi hastalıklara rastlandığını göstermektedir. Özellikle Mısır mumyalarının incelenmesi sonucunda arterioskleroz (damar sertliği), pnömoni (zatürre), plörezi (zaturre zarı iltihabı), böbrek taşı, safra kesesi taşı, apandisit, paraziter hastalıklar, çiçek hastalığı, uterus ile bağırsak prolapsusu (sarkması) ve doğum sekelleri gibi rahatsızlıkların Antik Çağ'da dahi bilindiği anlaşılmaktadır. O çağların insanları, bu hastalıkların tedavisinde bugün bilim dışı kabul edilen yollara başvurmuşlardır (Aydın, 2021).

Tecrübe, gözlem ve deneylere dayanan; hastalığın asıl nedeni bilinmeden uygulanan deneme-yanılma odaklı tıbbi yöntemler "ampirik tıp yöntemleri" olarak kabul edilir. İnsanoğlu tarihi boyunca bu tıbbi yaklaşıma sıkça başvurmuştur. İlk zamanlar hayvan ve bitkilerin gözlemlenmesiyle yapılan uygulamalara; Güneş, Ay ve yıldızların hareketi ile gök gürültüsü, şimşek ve deniz gibi doğal olayların da etki ettiği düşünülmüştür. Antik Çağ hekimleri, dönemin inançları gereği, olağanüstü güçlerin etkisiyle hastalandığına inandıkları insanların kafataslarında sert taşları yontarak elde ettikleri keskin aletlerle delikler açmışlardır. Beyne zarar vermeden, kötü ruhları çıkarmak amacıyla yapılan bu işlem, günümüz anlamında bir trepanasyon (kafatası delme) uygulamasıdır (Aydın, 2021; Tez, 2025; Ertekin, 2025).

İnsanlar ayrıca bazı bitkilerin, taşların ve renklerin de tedavi edici özelliklerine inanmış ve bunları uygulamışlardır. Örneğin beyne benzediği gerekçesiyle cevizi akıl hastalıklarında; incir gibi süte benzer beyaz sıvı salgılayan bitkileri anne sütünü artırmak için; sarı renkli bitkileri sarılık tedavisinde; boğumlu görüntüsünden ötürü bambuyu omurga hastalıklarında ve bütün vücudu adeta sinir ağlarından oluşan denizatını ise sinir sistemine bağlı hastalıklarda kullanmışlardır.

Hastalıkların dış etkenlerden kaynaklandığını düşünen insanoğlu, bazı bitki, ağaç ve taşların iyileştirici gücünden etkilenerek onları kutsallaştırmaya başlamıştır. İzah edemediği bazı rahatsızlıkları ise olağanüstü güce sahip doğa varlıklarına (Güneş, Ay, yıldızlar) veya tanımlayamadığı doğaüstü güçlere bağlamıştır. Böylece büyü, kehanet, sihir ve duaya dayalı "büyü tıbbı" kavramı ortaya çıkmıştır. William Halse Rivers (1864-1922), eski çağlardaki büyü, din ve ampirik tecrübeye dayalı tıp anlayışının bazı kültürlerde bugün de devam ettiğini saha araştırmalarıyla gözlemlemiş ve hastalık algısını 3 temel anlayışa bağlamıştır:

1. Hastalığın bir başka insanın hasta olana müdahalesi (büyü) sonucu ortaya çıktığı inancı.

2. Hastalığın insan olmayan, manevi ve doğaüstü güçlerin etkisiyle oluştuğu inancı (Bu güç bazen kişiselleştirilmiş bir varlık olabileceği gibi Tanrı da olabilir).

3. Hastalığın doğal nedenlerden kaynaklandığı inancı.

Rivers, bu hastalık algısının toplumların gelenek ve göreneklerine göre çeşitlenebildiğini de ifade etmektedir (Rivers, 1924). Bu tür tıp uygulamalarını yürüten büyücü-hekimler ortaya çıktıkça ayinler, dini törenler ve çeşitli ruh kovma ritüelleri de yaygınlaşmıştır. Günümüzde dahi büyü, tılsım, efsunlama ve okuma gibi yöntemlere inanan insan gruplarının bulunması, mitolojik tıp inançlarının varlığını sürdürdüğünün bir göstergesidir.

Eski Türklerde dini ayin ve ritüelleri gerçekleştiren kişilere "şaman" denirdi. Şaman kelimesi Türkçe kökenli olmayıp Rusça aracılığıyla Tunguzcadan geçmiştir. Asya topluluklarının her biri şaman kavramı için kendi dillerinde farklı kelimeler kullanmışlardır. Yakutçada Ojun, Moğolcada Bögü veya Udagan, Türkçe ve Tatarca'da Kam, Kırgızca ve Kazakçada ise Baksı sözcükleri tercih edilmiştir. Yakutlarda ve Altay kavimlerinde kadın şamanların bulunduğu da bilinmektedir; bunlara ise Mogul-Udugan adı verilmiştir (Ceylan, 2012). Ayrıca usta hekimlere "Atasagun" da denmekteydi.

Şamanizm, sanıldığı gibi bir din değil; şamanların olağanüstü güçleri toplayıp toplum yararına kullanmasını içeren dini ve mistik bir teknikler bütünüdür. Son zamanlarda Şamanizm; Kuzey Amerika, Okyanusya ve Endonezya gibi farklı coğrafyalarda çeşitli dünya görüşleri ile dini inançları birleştiren mistik ve büyüye dayalı yöntemlerle yapılan ritüeller ve uygulamalar olarak da adlandırılmaktadır. Bu coğrafyaların kendilerine özgü kültürleri, çevre şartları ve inanç farklılıkları, şamanik tören ile ritüellerin o toplum kültürüne has bir nitelik kazanmasına ve şaman tedavilerinin farklılaşmasına yol açmıştır. Ancak temel anlayış ve uygulama değişmemiştir: Olağanüstü güçlerle temas kurmak, kaybolan veya kaçırılan ruhu arayıp sahibine teslim etmek, yabancı maddelerin yahut kötü ruhların etkisinde kalan ruhu eski haline getirmek için şeytanları ve cinleri kovmak... Bu işlevleri yerine getirmek için uygulanan ayinler, dualar, ritüeller ve trans teknikleri birbirine oldukça benzerdir (Aydın, 2021; Eliade, 2026a).

Nil Vadisi, Mezopotamya ve Anadolu'nun antik kültürlerinde yer alan inanç, efsane, masal ve kutsal kitap anlatılarında büyük benzerliklere rastlanır. Örneğin Sümerlerin aşk ve bereket tanrıçası İnanna; Akadlar ile Hititlerde İştar olarak bilinirken Filistin'e geçerek Kenan diyarının bereket tanrıçası Astarte (Aşeret, Aşorah, Aşere) olmuş; aynı tanrıça Yunanlılarda Afrodit'e, Roma'da ise Venüs'e dönüşmüştür. Yine bir efsaneye göre Fırat Nehri kıyısındaki Huluppu ağacı, şiddetli rüzgâr nedeniyle yerinden koparak suda sürüklenmeye başlar. Tanrıça İştar; kökünde yılanın, tepesinde Anzu kuşunun yuva yaptığı bu ağacı alıp cennet bahçesine diker. Ağaçtaki Anzu kuşu kartala benzer ancak başı aslan gibi olan bir yaratıktır. Bu kuş; İran'da Simurg (Sirig), Araplarda Anka (Zümrüdüanka), Türklerde Hüma, Kur'an'da Hüdhüd, İsrail'de ise Hupo (Hoopoe) adıyla bilinen masal kuşundan başkası değildir (Çığ, 2008, s. 43-46).

Tıp kültüründe de benzer geçişleri görmek mümkündür. Örneğin Eski Mısırlıların Hermes'i ve Eski Yunanlıların Eskülap'ı; Eski İranlılarda Trita ve Hürmüz'de, Araplarda İdris Peygamber'de, Türklerde ise Lokman Hekim'de karşılık bulur. Eskülap nasıl ölüleri diriltmişse Lokman Hekim de ölüleri diriltmek için yüz bitkinin özsuyundan hazırladığı âb-ı hayatı (yaşam suyunu), Cebrail'in kanat çırpması sonucu akarsuya (Misis ya da Dicle Nehri'ne) düşürmüştür (Tez, 2025, s. 20).

Her çağ, hastalığı kendi bilgi birikimi nispetinde tanımlayabilmiştir. İnsanlığın çok tanrılı inançlara sahip olduğu dönemlerde, yaşamın her alanını yönlendiren ayrı tanrıların varlığına inanılıyordu. Bu nedenle Eski Çağ'ın birçok farklı kültüründe hastalık ve sağlığı yöneten tanrıların olduğu kabul edilmekteydi. Mezopotamya'da Gula, Mısır'da İmhotep, Eski Yunan'da Asklepios, Hindistan'da ise Dhanvantari bunlardan en bilinenleridir (Tez, 2025). Antik Çağ kültürü, toplumun ihtiyaç duyduğu ve yücelttiği kişileri tanrılaştırma hususunda da benzer nitelikler gösterir. Örneğin Eski Mısır'da Firavun Zoser'in (MÖ 2980-2900) başveziri İm-

hotep; tanınmış bir hekim, astrolog, rahip, bilge ve piramit tasarımcısı idi. Onun özdeyişleri daha sonra yazıya aktarılmış ve İmhotep birkaç kuşak sonra tanrılaştırılmıştır (Porter, 2016). Benzer şekilde Eski Yunan'daki başarılı hekim Asklepios da sonradan tanrılaştırılan isimlerden biridir (Aydın, 2021).

Hipokrat tıbbının ortaya çıktığı MÖ 5. yüzyıldan itibaren, başta Asklepios (Latince Aesculapius) olmak üzere çeşitli tanrıların şifa kültü önemli bir yer tutmaktaydı. Akdeniz havzasında kurulan 200 civarındaki Asklepion şifa tapınağı, şifa arayanların uğrak yeri ve adeta birer hac merkezi işlevi görüyordu. "Hipokratik tıp" olarak bilinen anlayış; İstanköy (Kos) Adası'nda yaşamış olan Hipokrat'ın tıp yaklaşımını içeren ve Corpus Hippocraticus adı verilen yaklaşık 60 metinlik külliyattan öğrenilmektedir. Bu külliyat doğrudan onun tarafından değil; oğlu, damadı, öğrencileri ile Platon ve Aristoteles'in aktarımlarından yola çıkılarak sonradan derlenmiştir. Hipokratik tıp, Antik Helen ve Roma dönemlerinde oldukça etkili olmuş; bu anlayış ve uygulamalar Bergamalı hekim Galen (MS 129-210) tarafından bir sistem haline getirilmiştir (Leven, 2023). Geleneksel tıbbın uzun süre başvurduğu "Dört Sıvı Teorisi" (hümoral patoloji), Galen'in tıp öğretisi kabul edilir. Bu teoriye göre vücutta bulunan sarı safra, kara safra, kan ve balgam; sağlık ve hastalık dengesinde temel rol oynar. Bu sıvılara atfedilen sıcaklık, kuruluk, soğukluk ve nem dengesi sağlık için kritik önem taşır. Söz konusu tıp anlayışı yaklaşık 2000 yıl boyunca tüm kültürlerde uygulanmış; İslam tıbbıyla birlikte Rönesans tıbbını da önemli ölçüde etkilemiştir (Aydın, 2021; Leven, 2023; Tez, 2025).

Politeist (çok tanrılı) Eski Yunan tıbbı; MÖ 7. yüzyılda rasyonel akılı ön plana çıkararak "Hastalık yoktur, hasta vardır" ilkesini benimsemiş ve Hipokrat sonrası hekimlerin de katkılarıyla dönemin zirvesine ulaşmıştır. Ancak bir süre sonra hastalıklarda din ve büyünün etkili olduğu inancı tekrar ağırlık kazanınca tıp, Orta Çağ karanlığına hapsedilmiştir. Orta Çağ Avrupası; tıbbi gelişmelerin durduğu, kilise baskısının zirveye çıktığı, dogmaların ve büyünün arttığı karanlık bir dönem olmuştur. Antik Çağ'ın şifa tanrısı Asklepios, yerini İsa Mesih'e bırakmıştır. Piskoposların denetimindeki şifahaneler, hastaların en çok ziyaret ettiği mekânlar haline gelmiştir. Hristiyan halk hastalandığında azizlere sığınarak onlardan ve tanrıdan şifa beklemiştir. Bu dönemin tıbbını "Manastır Tıbbı" olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.

Orta Çağ Avrupa insanının günlük yaşamı da ilkel toplumlarınkine oldukça yakındı. Evlerde tuvalet, lavabo ve duş/banyo için ayrılmış alanlar bulunmuyordu. İnsanlar dışkı ve idrarlarını kaplar içinde toplayarak sokaklara dökerlerdi. Düzenli yıkanma alışkanlığı yoktu. Aile bireyleri yılda bir veya iki kez fıçı benzeri bir kapta toplanan suda; sırasıyla önce baba, ardından büyükten küçüğe diğer aile fertleri olacak şekilde aynı suda yıkanırlardı. Kirli su dökülürken en son yıkanan bebeklerin fark edilmeyip suyla birlikte atılmasından dahi korkulurdu (Tez, 2025).

Oysa aynı dönemde İslam dünyasının tıp anlayışı; insanı akıl, ruh ve bedenden oluşan bir bütün olarak ele alıyordu. Dolayısıyla insanı bu üç yönüyle de iyileştirmeyi amaçlayan bütüncül bir tıp kültürü geliştirmişlerdi. İslam'daki "Temizlik imandandır" prensibi Müslümanların suyla temasını artırmış; özellikle akan suda günlük temizlenme (abdest ve boy abdesti), sofradan tam doymadan kalkma ve oruç tutma gibi günlük yaşam alışkanlıkları, onları diğer medeniyetlerden farklı ve daha hijyenik bir konuma taşımıştır.

Türk-İslam Tıp Kültürünün Batı Tıbbına Etkisi:

İnsanlığın binlerce yıllık şifa yolculuğunu bütün detaylarıyla anlatmak yerine; önceleri ampirizme, tecrübeye, büyü ve dine, sonraları ise materyalist-pozitivist bir paradigmaya dayalı olarak gelişen Grek-Latin dünyasının tıp kültürü ile insan sevgisine, merhamete, şefkate ve tektanrı inancına dayalı Türk-İslam dünyasının tıp kültürü ve şifa arayışları arasındaki farklara değinmemiz uygun olacaktır.

8.yüzyılın sonlarında Abbasi Halifesi Harun Reşit döneminde (786-809) ilk çalışmaları yapılan ve Bağdat'ta kurulan Beytü'l-Hikme, Halife Me'mûn zamanında (813-833) kütüphane, çeviri

merkezi ve bilimsel araştırma enstitüsü gibi akademik faaliyetleri bünyesinde toplayan tam bir ilim merkezi haline geldi. Bu merkezde her din ve anlayıştan bilim insanının çalışmasına müsaade ediliyordu. Eski Yunan'ın akılcı tıp anlayışını temsil eden Hipokrat ve Galen'e ait tıp kitaplarından Salerno, Montpellier, İskenderiye ve Cundişapur tıp okullarında yazılan pek çok esere kadar, bulunabilen her kitap Arapçaya tercüme edildi. Beytü'l-Hikme tercüme bürosunun başında bulunan Huneyn İbn İshak, birkaç dil bilen ve işini titizlikle yapan bir bilim adamıydı. Bir kitabı tercüme ederken aslına en yakın metinleri elde edebilmek için o kitabın ayrı dillerde yazılmış birkaç nüshasını birden incelerdi. Halife Mütevekkil, eski Yunan ve Bizans eserlerini bulup getirmeleri için diğer ülkelere heyetler gönderirdi. Huneyn, Galen'e ait bir eseri bulmak için Irak, Suriye, Mısır ve Filistin'de araştırmalar yaptığını, fakat kitabın ancak yarısını Şam'da bulabildiğini belirtmektedir (Meyerhof, 2025).

Bu çalışmalar sonucunda büyük bir tıp külliyatı oluşturuldu. Gerek Beytü'l-Hikme kaynaklarından gerekse kendi seyahat, çalışma ve okumalarından faydalanarak eski Grek, Mısır ve Mezopotamya tıbbını da öğrenen Türk-İslam tıp bilginleri; Fergana Vadisi, Maveraünnehir Havzası, eski İran, Tibet, Hint ve Çin tıbbıyla bu birikimi harmanlayarak özgün bir Türk-İslam tıbbı yarattılar. Bu başlık çerçevesinde, Türk-İslam tıbbına emeği geçen dünyaca ünlü bilginlerin bazılarını kısaca anmak gerekirse: Tercüme bürosunun başındaki Huneyn İbn İshâk (810-873); meşhur Kitâbü'l-Hâvî'si Avrupa'da yüzyıllarca okutulan ve 200'den fazla eseri bulunan Ebûbekir er-Râzî (865-925); İslam'da ilk felsefi hareketi başlatan filozof El-Kindî (801-873); es-Tasrîf'in yazarı ve "Cerrahinin Babası" kabul edilen Ebü'l-Kasım ez-Zehrâvî (936–1013); el-Kānûn fi't-Tıb'ın (Tıbbın Kanunu) yazarı, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük hekimlerinden İbn Sînâ (980-1037); Endülüslü ünlü filozof ve fıkıhçı İbn Rüşd (1126-1198); çağının en büyük bitkiler kitabını yazan botanikçi İbnü'l-Baytâr (1197-1248); Harvey'den 400 sene önce küçük kan dolaşımını keşfeden İbnü'n-Nefîs (1213-1288); UNESCO'nun "Evrensel Deha" ilan ettiği El-Bîrûnî (973-1048) ve darüşşifalardaki müzikle tedavinin mucidi ile ilham kaynağı Fârâbî (870-952) gibi isimler, yüzlerce İslam bilgini arasında ön sıralarda yer alırlar.

"İslam'ın Altın Çağı"nda yaşamış bu bilginler, birer tıp otoritesi olmalarının yanı sıra çok dil bilen birer filozof, mantıkçı, matematikçi, tarihçi, gök bilimci ve botanikçiydiler. Meydana gelen tıp külliyatını eleştirel gözle incelemiş ve yazdıkları eserlere kendi klinik gözlemlerini de eklemişlerdir.

Beytü'l-Hikme'deki tıp literatürü; Bağdat'taki ilk modern bîmâristanların (hastanelerin) ve tıp eğitim sisteminin teorik zeminini oluşturdu. Ne yazık ki 1258 yılında Moğol Hükümdarı Hülâgû Han'ın Bağdat'ı işgali sırasında her yer yakılıp yıkıldı. Kütüphaneler dolusu binlerce kitap Dicle nehrine dökülerek yüzyılların birikimi hunharca heba edildi. Beytü'l-Hikme de bu işgalden nasibini aldı ve bilimsel faaliyetler sona erdi.

Türk-İslam medeniyetinin tıp anlayışı, insanı beden, ruh ve akla sahip eşref-i mahlûkat olarak görüyor ve bir bütün olarak değerlendiriyordu. İnsanlığın tıpta 2000 yıl boyunca kullandığı "Hıltlar Teorisi"ne (Ahlât-ı Erbaa, Hümoral Teori) yeni açıklamalar ve ilaveler getirdiler. Bu insani ve İslami yaklaşım, Avrupa'nın o dönemde bilmediği ve uygulamadığı bir tıp anlayışıydı; nitekim bu durum Avrupalı bazı gezginlerin, bilim insanlarının ve çevirmenlerin dikkatinden kaçmadı. Güney İtalya'daki Salerno Tıp Okulunda Constantin Africanus (~1017–1087); İspanya'daki Toledo Tıp Okulunda Cremonalı Gerard (~1114–1187); İngiliz gezgin ve doğa filozofu Adelard of Bath (~1080–1152); Antakya'da Stephanos of Antioch (Antakyalı İstifan, 12. yüzyıl); Napoli Sarayı'nda Farac b. Sâlim (13. yüzyıl) ve Montpellier'de Petrus Hispanus'un (Papa XXI. Ioannes, ~1215–1277) büyük çabalarıyla Türk-İslam tıp külliyatının büyük bir kısmı Avrupa'ya aktarıldı. Er-Râzî ve İbn Sînâ gibi hekimlerin kitaplarının yüzyıllar boyu Avrupa tıp okullarında okutulması bu şekilde sağlanmış oldu.

Orta Çağ'ın acımasız kilise kurallarına, dogmatik düşüncelerine ve hurafelere rağmen cesur bilim adamlarının bilime ve tıbba katkıları da

inkâr edilemez. 16. yüzyıla kadar Avrupalı bilim insanları kilise ile mücadele etmek zorunda kaldılar; nihayet kilise yenildi ve bilim kazandı. Bu meraklı, çalışkan ve cesur insanların başlattığı uyanma hareketini Rönesans aydınlanması izledi. Bugün tıp fakültelerimizde okuttuğumuz Batı tıbbının bugünlere gelmesinde büyük emekleri olan Avrupalı bilim insanlarının önde gelenlerini zikretmemek, konuyu eksik bırakacağı gibi bilime de saygısızlık olur. Bu isimler arasında; modern anatominin kurucusu Andreas Vesalius (1514-1564); büyük ve küçük kan dolaşımını keşfedip ayrıntılı bir şekilde açıklayan William Harvey (1578-1657); çiçek aşısını bulan Edward Jenner (1749-1823); mikrop teorisini ve kuduz aşısını geliştiren Louis Pasteur (1822-1895); verem (tüberküloz) aşısını bulan Robert Koch (1843-1910); deneysel fizyolojiyi geliştiren Claude Bernard (1813-1878); X ışınlarını bulan ve tıbbın neredeyse her sahasında kullanılan röntgenin mucidi Wilhelm Conrad Röntgen (1845-1923); cerrahiyi geliştiren Ambroise Paré (1510-1590); modern hemşireliğin kurucusu Florence Nightingale (1829-1910); "İngiliz Hipokrat" diye tanınan Thomas Sydenham (1624-1689); kendinden önceki bütün tıp anlayışını reddederek simya tıbbını kuran Paracelsus (1493-1541); homöopatinin kurucusu Samuel Hahnemann (1755-1843) ve modern tıp dünyasında çığır açan penisilin ile lizozim enzimini keşfeden İskoç bakteriyolog ve farmakolog Sir Alexander Fleming (1891-1955) sayılabilir.

Orta Çağ'dan bugünkü modern Avrupa bilim ve tıbbına uzanan süreçte Türk-İslam tıbbının katkıları asla inkâr edilemez. Bu noktada İngiliz bilim adamı Dr. Max Meyerhof'un eserindeki şu sözü buraya almak yerinde olacaktır:

"Özetle, İslam tıp ve fenni, Yunan ilmini kaybolduğu zaman ihya etmiş ve bu ilmi aydınlatarak onunla Avrupa'nın zifiri geceden farksız Orta Çağ'ına ışık saçmış, nihayet Rönesans'a kadar bu görevini yapmaya devam etmiştir. İslam ilmi, Rönesans dediğimiz büyük hareketi meydana getirmeye ve onu geliştirmeye yardım ettiği için, bu ilmin hâlâ bizimle yaşadığını söylemek yanlış olmaz." (Meyerhof, 2025, s. 54)

Batı'nın Bilim Ve Tıp Paradigması

Saf akla dayalı bilim yapan Batılı bilim insanlarının çalışmaları ilerledikçe insanın kutsallıktan arındığı, "kutsal varoluş"tan "kutsal dışı varoluş" felsefesine doğru bir değişim gösterdiği bilinmektedir. Bu süreçte modern insan, arkaik (çok eski) toplumları anlamakta güçlük çekmeye ve onları sayı saymayı bile bilmeyen ilkel topluluklar olarak görmeye başlamıştır. Ancak dinler tarihinin büyük âlimi Mircea Eliade'ye göre bu yaklaşım doğru değildir (Eliade, 2026).

14.yüzyıl ve sonrasındaki süreçte Avrupa, saf akla aşırı bir önem atfetmiş ve onu yüceleştirmiştir. Böylece pozitivist-materyalist bir paradigma ile bilim üretmeye başlamıştır. Bu dönemde akıl, anatomik diseksiyonlarla insan bedenini tanıyıp fizyolojik işlevlerini incelerken bu muazzam makinenin nasıl oluştuğuyla pek ilgilenmemiş; insanın sadece bir bedenden ibaret olmayıp ruh taşıdığını ve metafizik bir boyutu bulunduğunu göz ardı etmiştir. Dolayısıyla sadece saf akılla tefekkür etmek ve buna dayalı bilim üretmek, bilim insanlarını insanı bir bütün olarak tanımaktan alıkoymuştur. İnsanın iradesini, ruhsal ve metafizik boyutunu, ayrıca psikolojisini hesaba katmadan, onu adeta bir deney nesnesi gibi değerlendirerek hazırlanan tedavi yaklaşımları insanı gerçek anlamda sağlığına kavuşturamamıştır (Güven, 2022, s. 42).

Turan Güven'in 2022 yılında yayımlanan ve alanında önemli bir boşluğu dolduran Hayatın Kaynağı, İnsanın Kökeni, Din ve Bilim adlı eserinde de vurgulandığı üzere; saf aklı kullanarak yalnızca somut ve nesnel verilere dayanan materyalist-pozitivist paradigmayla elde edilen sonuçlar her zaman insanlığın yararına olmamıştır. Buna karşılık somut, soyut ve metafizik verilerin tümünü birden hesaba katan, vahiy ile aydınlanmış bir akılla icra edilen bilim, insani değerler açısından çok daha olumlu neticeler ortaya çıkarmaktadır. Zira vahiy, aklın adeta kullanma kılavuzudur (Güven, 2022).

Günümüzdeki Durum

Resmi tarih yazımında Batı'nın Türkleri hep barbar, yıkıcı ve medeniyete hiçbir katkı sağlamayan bir millet olarak tanımlaması, bilimde Batı'yı

örnek alan Türk aydınlarını da etkilemiştir. Özellikle eğitim için Avrupa'ya gönderilen bilim insanları ve yönetici elitler, Batı'nın materyalist-pozitivist bilim paradigmasının tesirinde kalmış; tıp ve tıp tarihi alanında çalışanlar da bu yaklaşımın dışına çıkamamıştır (Erken, 2019). Genç Cumhuriyet'in ilk yönetici kadroları, yapılacak yeni tarih araştırmalarıyla Türklerin medeniyete katkılarının ortaya konması ve bu alandaki rollerinin inkâr edilmeyerek hak ettikleri yere yeniden kavuşturulması gerektiği görüşündeydi. Diğer bilim sahalarının yanı sıra Türk-İslam tıbbı araştırmalarında Adnan Adıvar, Süheyl Ünver, Feridun Nafiz Uzluk ve Aydın Sayılı gibi isimler öne çıkıyordu (Erken, 2019). Bu öncü isimlerin ve ardından gelen pek çok tıp ve kültür tarihçisinin ortaya koyduğu yüzlerce bilgi ve belgeye rağmen tıp eğitiminde radikal bir değişime gidilememiş, hâkim zihniyet dönüştürülemediği gibi sistem ve mekân düzenlemeleri de hayata geçirilememiştir. Dolayısıyla Türk tıbbı, henüz Batı'nın pozitivist paradigmasının etki alanından tam anlamıyla kurtulamamıştır. Artan nüfus, gelişen teknolojiler ve değişen kültür ekseninde kurulan yeni sağlık sistemleri devasa bir fabrikaya dönüşmüş; hastalar bu fabrikanın girdilerine, hekimler ise belirli bir sürede işi yetiştirmek zorunda kalan teknisyenlere indirgenmiştir. Konu geniş bir makalede ayrıntılı olarak ele alınacağı için burada bu kadarıyla yetinilecektir.

Hekimlik, tarihi boyunca biriktirdiği tecrübeyle sadece hastalığı ortadan kaldırmayı değil, insanı doğayla, evrenle ve kendi iç dengesiyle barıştırmayı esas almıştır. Son dönemde yükselişe geçen fonksiyonel tıp, fitoterapi ve etnofarmakoloji gibi disiplinlerin kadim şifa gelenekleriyle yeniden temas kurma arayışı, bu köklü birikimin ne denli kıymetli olduğunun açık bir kanıtıdır. Modern tıp, teknolojinin sağladığı olağanüstü imkânlarla her geçen gün yeni ufuklara ulaşmaktadır; ancak geleceğe güvenle bakabilmek geçmişin bilgi ve deneyimini doğru anlamaktan geçer. Bugünü inşa eden kökleri tanımadan yarını inşa etmek mümkün değildir. Alman tıp tarihçisi Heinz Leven bu gerçeği şöyle özetlemektedir: ''Tıp tarihi, günümüzü ve güncel gelişmeleri anlamamızı sağlar; bugünkü tıbbın, deyim yerindeyse, bir anamnezidir" (Leven, 2023, s. 11). Bu nedenle geçmişe dönüp bakmak nostaljik bir merak değil, bilimsel bir sorumluluktur.

Türk tıp tarihinin önde gelen hocalarından Nil Sarı, IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nin açılış konuşmasında konunun başka bir boyutuna dikkat çekmektedir: ''Tıp tarihi araştırmaları gerek bilim gerekse genel kültür tarihi açısından, düşünce alanımızı genişleterek ileriye dönük adımlara ışık tutabilmektedir. Bir tedavi sanatı olarak tıbbın dünden bugüne gelişmesini, bilimdeki buluşların yanı sıra toplumun değer yargıları, devlet siyaseti ve çevredeki ilişkiler düzeni gibi unsurlar da etkiler. Her toplumda tıbbın gelişmesi, o toplumun tarihsel birikimiyle doğrudan ilişkilidir; çünkü tıp, toplumun bilgi hazinesinin yanı sıra inançları, gelenekleri, sağduyusu ve bireye saygısı gibi unsurların ortamında mayalanıp yoğrularak olgunlaşır ve şekillenir." (IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, 18-20 Eylül 1996, 2003).

Nil Sarı'nın vurguladığı üzere, her toplumun kendi tıp kültüründen ilham alan özgün uygulamaları, şifa yöntemleri ve mekânları bu tarihî ve kültürel zemin üzerinde yükselmektedir. Nitekim mensubu olunan medeniyetin, inanç dünyasının ve yaşanılan coğrafyanın değer yargıları tıp kültürünü ve şifa yaklaşımlarını doğrudan şekillendirmektedir.

Sonuç

Çoğu bugün güncelleğini yitirmiş olsa da, bugün elimizde bulunan her bilgi, bizden önce yaşamış sayısız insanın emeğinin bir mirasıdır. Hipokrat'ın akılcı yaklaşımı, Galen'in gözlemleri, İbn Sînâ'nın sistematik düşüncesi, Fârâbî'nin felsefe ve musiki çalışmaları, er-Râzî ile Zehrâvî'nin yüzlerce eseri, Vesalius'un cesareti, Pasteur'ün sabrı, Fleming'in dikkati ve adını hiç bilmediğimiz binlerce hekimin sessiz katkısı, aynı büyük nehrin birbirine karışan kollarıdır.

Mezopotamya'nın kil tabletlerinden Antik Mısır'ın papirüslerine, Hipokrat'ın akılcı öğretilerinden İslâm medeniyetinin bilimsel atılımlarına, Anadolu'nun kadim hekimlerinden modern laboratuvarlara uzanan bu yolculuk, aslında insanın kendini tanıma serüveninden başka bir şey değil-

dir. Bugün kullandığımız her tıbbi bilgi, her tedavi yöntemi ve her bilimsel ilke, binlerce yıllık ortak bir emeğin ürünüdür. Hiçbir keşif tek başına doğmamış; her nesil, kendinden öncekilerin bıraktığı mirasa yeni bir halka eklemiştir. Genel kültürün ayrılmaz bir parçası olan tıp kültürü; coğrafyalara, toplumlara ve medeniyetlere göre farklılıklar gösterse de insanlığın bugüne uzanan ortak hafızasıdır. Bu hafızaya, insanın "eşref-i mahlûkat" olduğunu unutmadan, kadim Türk-İslâm tıp mirasından ilham alarak yaklaşmak ve şifanın özünü yeniden düşünmek gerekmektedir.

Kaynaklar

Ağırakça, A. (2025). İslam tıbbını zirveye tırmandıran tabip İbn Sînâ. Prof. Dr. Sadettin Ökten Şehir Düşünce Merkezi Yayınları.

Aydın, E. (2021). Dünya ve Türk tıp tarihi. Güneş Tıp Kitabevleri.

Bayat, A. H. (2016b). Tıp tarihi. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Baysal, N. (2022). Geleceğin yolunda efsane ve bilim. İ. Alimcan ve F. Pınar (Ed.), Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu bildiri tam metin kitabı (Cilt 4, s. ...) içinde. Asos Yayınevi.

Ceylan, İ. (2012). Türklerde cerrahinin gelişimi. Türk Cerrahi Derneği Yayını.

Çığ, M. İ. (2008). Bereket kültü ve mabed fahişeliği. Kaynak Yayınları.

Dumezil, G. (2013). Mit ve destan: Hint Avrupa destanlarında üç işlev ideolojisi (A. Berktay, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Efe, Z. G. (2019). İslam tıp tarihi: Gelişimi ve kaynakları. Çizgi Kitabevi.

Eliade, M. (2026a). Şamanizm ve Arkaik Esrime Teknikleri (Çev. İsmet B.) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım

Eliade, M. (2026b). Kutsal ve Kutsal-Dışı, Dinin Doğası (Çev. Ali B.) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım. .

Erken, A. (2019). Tarihte bir süreklilik olarak "Türklerde Tababet": Süheyl Ünver ve Tıp Tarihi Enstitüsü. Darülfunun İlahiyat, 30, 151–170.

Ertekin, C. (2025). Tıbbın öyküsü. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Güven, T. (2022). Hayatın kaynağı, insanın kökeni, din ve bilim. Bilgeoğuz Yayınları.

IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi kongreye sunulan bildiriler (18-20 Eylül 1996). (2003). Türk Tarih Kurumu Yayını.

Leven, K. H. (2023). Tıp tarihi: Antik çağdan günümüze (A. Rahman, Çev.). Runik Kitap.

Meyerhof, M. (2025). İslam medeniyeti tarihinde fen ve tıp (Ö. R. Doğrul, Çev.). Epsilon Yayıncılık.

Porter, R. (2016). Kan revan içinde: Tıbbın kısa tarihi (G. Koca, Çev.). Metis Bilim.

Rivers, W. H. R. (2024). Tıp, büyü ve din (İ. E. Köksaldı, Çev.). Epsilon Yayıncılık. (Orijinal eser 1924 tarihinde yayımlanmıştır).

Sarı, N., ve Zülfikar, B. (Ed.). (2010). Sağlık kültürü ve tıbbi antropoloji. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.

Sherman, I. W. (2024). Dünyamızı değiştiren on iki hastalık (E. Tümbay & M. Küçüker, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sılay, M. (2020). İslam medeniyetinde tıp kültürü. Fecr Yayınları.

Tez, Z. (2025). Tıbbın gizemli tarihi: Semboller büyüler ve ritüeller eşliğinde şifa. Doruk Yayınevi.

TDV İslam Ansiklopedisi

Wikipedia.org

❄❄❄

ATA'YI YÂD ETTİĞİMİZ GÜNDE

Ata'yı yâd ettiğimiz bugünde,

Tefekkür ederim, Çanakkale'yi

Dumlupınar'da hey! Anadolu'yu

Türk'ün son kalesi, Anadolu'yu

Şehitlerim, Gazilerim; On Kasım

Tarihi yaşadığımız, gündeyiz

Akıl, idrak, izan, şuur, son nefes

Ata'yı, yâd ettiğimiz gündeyiz

Bedrettin KELEŞTEMUR

YIKIMIN İÇİNDE HAYATA TUTUNAN İNSANLAR
(Bayırbucak Yeniden Nasıl Ayağa Kalkar?)

İsmet BOZOĞLAN

II. BÖLÜM

1. Enkazın Gölgesinde İki Dilim Karpuz

Köyler arasında ilerledikçe, gördüğüm yıkıntıların birbirine benzemeye başladığını sanıyordum. Fakat yanılmışım. Uzaktan bakıldığında her yıkılmış ev birbirine benzeyebilir: beton, taş, demir, kurşun izleri, çökmüş damlar, yabani otların arasına karışmış molozlar... Yaklaşınca değişiyordu. Çünkü her evin başka bir hikâyesi vardı. Birinin duvarında kurşun izleri kalmıştı. Bir başkasının odaları birbirine açılmış, duvarla birlikte evin mahremiyeti de ortadan kalkmıştı. Bir diğerinde yalnız birkaç duvar ayakta duruyordu. Varil bombaları ve bombardımanlarla yıkıldığı anlatılan evlerin arasında yürürken ilk bakışta gördüğüm şey enkazdı.

Bir süre sonra ise enkaz görmemeye başladım. Ev görmeye başladım. Çünkü insan, harabeye biraz uzun bakınca onun eskiden ne olduğunu zihninde tamamlıyor. Şu kırık duvar belki bir oturma odasının duvarıydı. Şu beton parçasının olduğu yerde belki bir pencere bulunuyordu. Şuradan sabah güneşi içeri giriyordu. Bir çocuk şu avluda koşuyordu. Bir kadın burada ekmek açıyor, bir ihtiyar şu duvarın dibine sandalyesini çekip akşam serinliğini bekliyordu.

Savaşın yıktığı Bayırbucak köylerinde evlerin yanı sıra su ve elektrik altyapısının da ağır zarar gördüğü, köylerine geri dönen Türkmenlerin 2025 ve 2026'da hâlâ bu temel eksikliklerle mücadele ettiği saha haberlerine yansımış durumda. Ben ise rakamlardan ve raporlardan daha ağır bir şey görüyordum: İnsanların geçmişleriyle gelecekleri arasındaki duvarların yıkılmış olduğunu. Fakat tam orada başka bir şey daha gördüm. Umudu.

2. İnsan Evine Neden Döner?

Yıkılmış evlerinin arasında yeniden kendilerine bir yaşam alanı oluşturmaya çalışan insanları seyrettikçe içim burkuluyordu. Ama aynı manzara, garip biçimde içimde bir umut da doğuruyordu.

Çünkü yıllar boyunca uzak kaldıkları topraklarına yeniden gelmişlerdi.

Evlerine...

Bahçelerine...

Atalarının yürüdüğü yollara...

Babalarının oturduğu avlulara...

Dedelerinin ağaç diktiği toprağa...

Belki ev yoktu. Belki elektrik yoktu. Belki su yoktu. Belki birkaç kırık duvardan başka geriye hiçbir şey kalmamıştı. Ama onlar vardı.

Bazen insanın bir yere ait olduğunu anlaması için kendisine şu soruyu sorması gerekiyor: Her şeyini kaybettiğin hâlde nereye dönmek istersin? Cevap verdiğin yer belki de gerçek memleketindir. Bu insanların dönüşünü izlerken bunu düşündüm. Onları buraya rahatlık getirmemişti. Aksine rahatlıktan vazgeçerek gelmişlerdi. Şehirde sahip olabilecekleri elektrikten, sudan, sağlam damdan, düzgün yoldan vazgeçip yıkılmış evlerinin başına dönüyorlardı.

Niçin? Çünkü insan bazen bir toprağı ekonomik değeri için değil, hatıraları için mülk edinir. Tapuda birkaç dönüm görünür. Fakat insanın gönlündeki karşılığı ölçülemez. Bir ağacın altında babasının hatırası vardır. Bir kapının eşiğinde annesi... Bir mezarlıkta dedeleri... Bir tepede çocukluğu... Bir çeşmede ilk gençliği... O zaman anladım ki Bayırbucak'ın yeniden imarı yalnız beton ve demir işi olmayacaktı. Hafızanın da yeniden iskân edilmesi gerekiyordu.

…

3. Üç Taşlık Bir Ocak

Sonra öyle bir sahneyle karşılaştım ki, gün boyunca gördüğüm kurşun izlerinden bile daha fazla zihnime yerleşti. Yokluk içindeki bir evin önündeydik. Aslında "ev" demek bile güçtü. Kırılmış duvarlar... Etrafında moloz... Doğru dürüst bir mutfak yok. Elektrik yok. Su yok. İnsanın günlük hayatı sürdürebilmesi için gerekli gördüğü şeylerin neredeyse hiçbiri yok. Fakat evin hanımı bizi görünce yüzünde mahcubiyet değil, misafir ağırlama telaşı belirdi. Elinde ne vardı? Çok az şey.

Belki de yanında kalan son iki dilim karpuz. Onları önümüze koymak istedi. O iki dilim karpuza bakarken bir an ne söyleyeceğimi bilemedim. Çünkü bazen verilen şeyin maddi değeriyle manevi değeri birbirinin tam tersidir. Bir sofrada onlarca çeşit yemeğin içinden uzatılan bir tabak insanı memnun eder.

Ama elinde neredeyse hiçbir şey olmayan bir insanın elindekinin sonunu sizinle paylaşması başka bir şeydir. Karpuzun miktarı küçüktü. İkramın büyüklüğü değildi. Büyüklük, onu veren kalpteydi.

Kadın bununla da yetinmedi. Çay ikram etmek istedi.

Mutfak yoktu.

Ocak yoktu.

Elektrikli kettle yoktu.

Doğalgaz yoktu.

Ne yaptı?

Üç taş buldu.

Yan yana koydu.

Arasına bulabildiği çalı çırpıyı yerleştirdi.

Ateş yakmaya uğraştı.

Üzerine çaydanlığını koydu.

Ben onu seyrederken zihnimde şu düşünce dönüp duruyordu:

İnsan gerçekten ne zaman yoksuldur?

Eşyası olmadığında mı?

Parası olmadığında mı?

Yoksa paylaşma duygusunu kaybettiğinde mi?

Çünkü önümde maddi bakımdan son derece yoksul bir aile vardı.

Fakat misafirperverlik bakımından kendisini zengin hissediyordu.

Belki o hanım, son iki dilim karpuzu bize ikram edemese kendisini daha mahcup hissedecekti.

Biz: "Zahmet etmeyin." desek bile o yine çayı kaynatmaya çalışacaktı. Çünkü onun zihnindeki mesele karpuz değildi. Çay değildi. Misafirdi. Ve misafirin karşısına eli boş çıkmamak, savaşın bile yok edemediği bir ahlâkın devamıydı.

O an çevreme yeniden baktım. Bir tarafta kurşunlanmış duvar. Bir tarafta moloz… Bir tarafta üç taşın arasında yanan birkaç çalı… Ortada kaynamaya çalışan bir çaydanlık. Yanında iki dilim karpuz. Ve yüzünde gülümseme olan insanlar.

Belki Bayırbucak üzerine sayfalarca sosyolojik tahlil yapılabilir.

Göç...

Savaş...

Kimlik...

Demografi...

Altyapı...

Yeniden imar...

Ekonomi...

Bunların her biri kuşkusuz önemlidir. Fakat benim için o gün Bayırbucak'ı anlatan en güçlü saha verilerinden biri üç taştan yapılmış o ocaktı. Çünkü o ocak bana şunu söylüyordu: Ev yıkılmıştı ama ev sahipliği yıkılmamıştı.

Duvar gitmişti.

Sofra kalmıştı.

Elektrik gitmişti.

Çayın dumanı yine yükseliyordu.

Mutfak yıkılmıştı.

Ama: "Buyurun, bir çayımızı için." diyen insan kalmıştı.

İşte bu yüzden bazı şeyler gerçekten anlatılmaz.

Yaşanır.

…

4. Yoksulluk ile Yoksunluk Arasında

O insanlara "yoksul" deyip geçmek de içime sinmiyordu. Çünkü gördüğüm şey yalnız ekonomik yoksulluk değildi. Daha ağır bir kelime gerekiyordu:

Yoksunluk.

Yolundan yoksun.

Sudan yoksun.

Elektrikten yoksun.

Okuldan yoksun.

Sağlık hizmetinden yoksun.

Sağlam bir evden yoksun.

Tarım aracından yoksun.

Yıllarca kendi toprağında yaşama hakkından bile yoksun kalmış insanlar...

Fakat bütün bunlara rağmen bir şeyden yoksun değillerdi: iradeden. İşte Bayırbucak için hazırlanacak bütün çözüm projelerinin bence başlangıç

noktası burası olmalıdır. Bu insanları yalnız "yardım bekleyen insanlar" şeklinde görmek büyük hata olur. Ben sahada bunun tersini gördüm.

Bu insanlar: "Bize imkân verin, biz yeniden yapalım." diyen insanlardı. O hâlde mesele onların yerine hayat kurmak değil, kendi hayatlarını yeniden kurabilecekleri şartları sağlamak olmalıdır.

Bu ayrım çok önemlidir. Çünkü sürekli yardım bağımlılık oluşturabilir. Fakat yol yaparsanız üretim başlar. Su getirirseniz tarla yeşerir. Elektrik getirirseniz atölye çalışır. Tarım makinesi sağlarsanız üretici yeniden üretir. Okul açarsanız aile köyde kalır. Sağlık hizmeti getirirseniz yaşlı da çocuk da geri dönebilir. Yani yardımın nihai hedefi yardıma ihtiyaç bırakmamak olmalıdır. İşte üç taşın üzerinde bize çay kaynatmaya çalışan o kadın, farkında olmadan bana Bayırbucak için kalkınma modelinin ahlâkî temelini gösteriyordu: İnsanların onurunu koruyarak yardım etmek.

…

5. Dağlardan Denize

O ağır görüntülerin ardından yolumuz yeniden değişti. Bayırbucak'ın insanı şaşırtan özelliklerinden biri de bu. Bir yanda savaşın izlerini taşıyan dağ köyleri... Biraz ilerlediğinizde önünüzde Akdeniz… Bir yanda kurumuş tarım arazisi... Bir başka yamaçta yemyeşil örtü… Bir tarafta yıkılmış ev... Bir başka noktada denize bakan, hayatın daha canlı aktığı yerleşimler.

İsebeyli, kaynaklarda "İse Beyli" biçiminde Türkmen yerleşimleri arasında kaydediliyor; aynı listede Arapça kullanımının "İseviyye" olduğu belirtiliyor. Burç İslam ise eski ve yeni kullanımda aynı adı koruyan yerleşimlerden biri olarak gösteriliyor.

Yer isimleri yine dikkatimi çekiyordu.

İsebeyli...

Bir "bey" adı taşıyan köy.

Kimdi bu İsa Bey?

Bu ad ne zamandan beri kullanılıyordu?

Bir aşiret büyüğü müydü?

Bir yerel bey mi?

Bir aile adı mı?

Elimde bunu kesin biçimde cevaplayacak sağlam bir tarihî kayıt bulunmadığından hüküm vermek istemiyorum. Fakat adın kendisi bile bu coğrafyanın onomastik hafızasının araştırılmaya değer olduğunu gösteriyordu.

Sonra:

Burç İslam.

"Burç" kelimesinin kendisi bile insana yüksekliği, gözetleme noktasını, tahkimatı çağrıştırıyor.

Ama bir yer adının etimolojisini yalnız kelimenin bugünkü anlamından hareketle kesinleştirmek doğru olmaz.

Ben orada dilbilimci gibi değil, yolcu gibi düşünüyordum:

Ferizli köyünde yıkılmış bir ev

Bu isimleri yüz yıl sonra da insanlar aynı şekilde söyleyecek mi?

Çünkü bir köyün yeniden kurulması yalnız evlerinin yeniden yapılması değildir.

Adının yaşaması da yeniden kurulmanın bir parçasıdır.

Burç İslam'a yaklaştıkça coğrafya başka bir yüzünü göstermeye başladı.

Deniz göründü.

Akdeniz...

Mavi, geniş ve sakin.

İnsan birkaç saat önce gördüğü yıkıntılarla bu manzarayı zihninde yan yana getirmekte zorlanıyordu.

Bir tarafta insanın yaptığı yıkım.

Bir tarafta tabiatın bütün güzelliğiyle devam eden hayatı.

Deniz savaşın olduğunu bilmiyor gibiydi.

Dalgalar yine kıyıya vuruyordu.

Rüzgâr yine ağaçları sallıyordu.

Güneş yine aynı dağların üzerinden batıyordu.

Belki tabiatın insana verdiği en büyük teselli de buydu:

Yeniden başlayabilirsiniz.

Burç İslam'ın 2025'te resmî heyetlerin ziyaret ettiği Türkmen merkezlerinden biri olması ve Mart 2026'da Türkiye ile Suriye'den katılımcıların buluştuğu yaklaşık 400 kişilik bir kardeşlik iftarına ev sahipliği yapması, yerleşimin yeniden toplumsal buluşma noktalarından biri hâline geldiğini de gösteriyor.

Ben ise bütün bunlardan daha basit bir şeyi görüyordum:

Hayat vardı.

İsebeyli ve Burç İslam çevresinden geçip Zeytincik taraflarına doğru uzandık. Zeytincik adı üzerinde özellikle durmak istedim. İsim, ilk anda Türkçedeki "zeytin" kelimesini çağrıştırıyor. Fakat yer adının tarihsel kökenini doğrulayabilecek yeterince güvenilir bir belgeye ulaşmadan bunu etimolojik hükme dönüştürmek doğru olmaz. Bu nedenle burada halk arasında yaşayan Zeytincik adını olduğu gibi muhafaza etmek daha doğru olacaktır. Zaten bazen bir yer adının bilimsel kökeninden önce başka bir değeri vardır: İnsanların ona ne dediği. Çünkü yol sorarken "Zeytincik" diyorsunuz. Birisi: "Biz Zeytincikliyiz." diyor.

Çocukluğunu anlatırken yine aynı kelimeyi kullanıyor.

İşte o zaman isim akademik bir maddeden çıkıp hafızaya dönüşüyor.

Burç'ta Uzayan Akşam

Sonunda yeniden Burç tarafına döndük.

Akşam ilerliyordu.

Bayırbucak'ın ileri gelenlerinden insanlarla bir araya geldik.

Çaylar geldi.

Kahveler geldi.

Fakat sohbet bu defa günün ilk saatlerinden farklıydı.

Çünkü artık benim de söyleyeceklerim değişmişti.

Sabah teoriyi konuşuyorduk.

Akşam ise gördüklerimizi.

Sabah: "Bayırbucak'ın neye ihtiyacı var?" diye sorabilirdik.

Akşam bunun bazı cevaplarını gözlerimizle görmüştük.

Yol. Su. Elektrik. Ev. Okul. Tarım. İş.

Ama sohbet ilerledikçe şunu fark ettik:

Bunlardan önce belki başka iki kelime gerekiyordu: Birlik ve beraberlik. Çünkü yeniden imar yalnız para meselesi değildir. Bir köye para getirirsiniz ama insanlar birbirinden kopuksa sürdürülebilir bir düzen kuramayabilirsiniz. Bir yol yaparsınız ama ortak plan olmazsa yol tek başına kalkınma getirmez.

Bir okul açarsınız ama öğretmen, öğrenci, aile ve yerel idare arasında bağ kurulmazsa bina okul olmaz.

Bu nedenle konuşmamız giderek: "Ne yapılmalı?" sorusundan: "Bunu birlikte nasıl yapabiliriz?" sorusuna dönüştü. Bence doğru soru da buydu. Çaylar tazelendi. Kahveler içildi. Saat ilerledi. Deniz karanlığın içinde görünmez hâle gelirken gün boyunca gördüğüm sahneler yeniden zihnimde canlanıyordu.

Kurşun delikleri...

Yıkılmış duvarlar...

Yabani otların sardığı tarım arazileri...

Bozuk yollar...

Yanmış ormanlar...

Sonra yeniden evinin başına dönen adam...

Bir duvarın gölgesinde yaşamaya çalışan aile...

Üç taş...

Çalı çırpı...

Çaydanlık...

Ve iki dilim karpuz.

Ne gariptir ki günün sonunda hafızamda en fazla kalan şey bombanın açtığı çukur değildi.

İki dilim karpuzdu.

Çünkü bomba bana savaşın ne kadar güçlü olduğunu göstermişti.

O iki dilim karpuz ise insanın savaştan daha güçlü olabileceğini.

Burç'taki sohbet devam ederken içimden şu cümle geçti:

Bayırbucak'ın en büyük sermayesi belki de henüz bütçelere yazılmamıştı.

O sermaye insanıydı.

Toprağına dönme iradesi olan insan.

Yıkılmış evine yeniden taş koyan insan.

Susuz bahçesine yeniden fidan dikmeyi düşünen insan…

Son iki dilim karpuzunu misafirine veren insan.

Üç taştan ocak yapıp çay kaynatan insan.

Eğer bu irade doğru bir planla desteklenebilirse Bayırbucak'ın yeniden ayağa kalkması yalnız bir temenni olmayabilirdi.

Bir kalkınma programına dönüşebilirdi.

Ve belki benim bu altı günlük yolculuktan sonra yapmam gereken de tam olarak buydu:

Yalnızca gördüğüm yaraları anlatmak değil; yaraların nerede olduğunu göstermek, insanların ne istediğini dinlemek, imkânları belirlemek, öncelikleri sıralamak ve sonunda uygulanabilir bir Bayırbucak yeniden kalkınma modeli önermek.

Çünkü artık şunu biliyordum: Bu insanlara acımak yetmezdi. Onları anlamak gerekiyordu. Onlara yardım etmek yetmezdi. Kendi ayakları üzerinde yeniden durabilecekleri zemini hazırlamak gerekiyordu.

Gece ilerlerken Burç'taki sohbetimizin etrafında aslında tek bir soru dönüp duruyordu: "Bayırbucak yeniden nasıl ayağa kalkar?". Bu sorunun cevabını artık yalnız duygularımla değil, altı günlük saha gözlemimin sonunda belirlediğim ihtiyaçlarla vermek istiyordum. Çünkü iki günlük yolculuğun sonunda bile gördüğüm şey açıktı: Bayırbucak çaresiz değildi. Bayırbucak imkânsızlık içindeydi. İmkânsızlık ise doğru plan, dayanışma ve insan iradesiyle aşılabilirdi. Ve önümde artık yolculuğumun ikinci kısmı duruyordu: Gördüğüm yaralardan, uygulanabilir çarelere doğru yürümek.

Sonuç

Bayırbucak'ta atılan her adım, savaşın geride bıraktığı fiziksel tahribatın ötesinde, toprağa ve geçmişe tutunmanın sessiz ama dirençli bir tanık-

lığına dönüşür. Yıkılan duvarlar, aksayan altyapı ve eksik kalan temel hizmetler bu coğrafyanın bugünkü ağır gerçeğini oluştursa da; geri dönen insanların aidiyet duygusu, misafirperverliği ve yeniden başlama iradesi, yıkımın tek başına belirleyici olmadığını gösterir. Üç taştan kurulan bir ocağın ya da paylaşılan iki dilim karpuzun taşıdığı anlam, en derin yoksunluk anlarında dahi insan onurunun ve dayanışma ahlâkının ayakta kalabildiğini ortaya koyar.

Bu tablo, Bayırbucak'ın yeniden ayağa kalkmasının yalnızca dışarıdan sunulan geçici yardımlarla değil, insanın kendi hayatına yeniden yön verebileceği kalıcı imkânların üretilmesiyle mümkün olacağını düşündürür. Yol, su, elektrik, tarım, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanması ne denli hayatiyse; toplumsal bağların güçlendirilmesi, ortak bir planlama kültürünün kurulması ve yerel hafızanın korunması da sürecin ayrılmaz birer parçasıdır. Kısacası mesele, insanın yerine yeni bir hayat kurmak değil, kendi hayatlarını yeniden kurabilecekleri sağlam ve onurlu zemini birlikte inşa etmektir.

Nihayetinde bu yolculuk, Bayırbucak'ın karşı karşıya olduğu durumun bir çaresizlikten ziyade aşılabilir bir imkânsızlıklar bütünü olduğunu açığa çıkarır. Sahada tanık olunan yaralar, ihtiyaçlar ve insani sermaye bir arada okunduğunda, geleceğe dair atılacak her adımın bir temenniden somut ve uygulanabilir bir kalkınma yaklaşımına taşınması gerektiği görülür. Yıkıntıların arasında filizlenen umut ve kararlılık doğru bir irade ve dayanışmayla buluşturulduğunda, Bayırbucak yalnızca taşların